

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra psychologie

Diplomová práce

**VYUŽITÍ ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY VE
VOLNOČASOVÝCH AKTIVITÁCH: PROCES TVORBY
JAKO JEDNA Z OBLASTÍ VYUŽITÍ**

Vedoucí práce: PhDr., Ing. Marie Lhotová, PhD.

Autor práce: Bc. Petra Řeháková

Studijní obor: NPVČ

Ročník: II.

2010

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

25. březen 2010

.....

Děkuji vedoucí diplomové práce PhDr., Ing. Marii Lhotové, PhD.
za citlivé vedení práce, motivující a podněcující rozhovory a také za podporující
přístup při psaní této práce.

OBSAH:

ÚVOD	5
1 VYMEZENÍ STĚŽEJNÍCH POJMŮ PRÁCE	8
1.1 Arteterapie.....	8
1.1.1 Historie arteterapie v zahraničí	13
1.1.2 Historie arteterapie v České republice	19
1.1.3 Schématické pojetí vybraných přístupů v arteterapii.....	22
1.2 Artefiletika	30
1.2.1 Historické hledisko artefiletiky	32
1.2.2 Schématické pojetí artefiletiky.....	36
2 POJETÍ SPOLEČNÝCH A ROZDÍLNÝCH PRVKŮ ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY	38
2.1 Společné prvky oborů	38
2.2 Rozdílnosti oborů.....	44
3 PROCES TVORBY A TVOŘIVOST JAKO ZÁKLAD ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY	47
3.1 Vymezení tvořivosti a procesu tvorby	49
3.1.1 Tvořivost	51
3.1.1.1 Historie, výzkumy a testy tvořivosti	54
3.1.1.2 Druhy tvořivosti a prvky tvořivosti – tvůrčí schopnosti	59
3.1.2 Proces tvorby - tvůrčí proces	62
3.1.2.1 Fáze tvořivého procesu	68
4 VYUŽITÍ ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY VE VOLNOČASOVÝCH AKTIVITÁCH	71
4.1 Proces tvorby a tvořivost jako součást arteterapie a artefiletiky.....	71
4.2 Volnočasová sféra vhodná pro arteterapii a artefiletiku	78
ZÁVĚR	85
Seznam použitých zdrojů.....	87
Seznam příloh	94
Přílohy.....	95
Abstrakt.....	103

ÚVOD

Tato práce vznikala pod vlivem předchozí bakalářské práce, která nesla název „*Praktické využívání arteterapie a artefiletiky ve volnočasových aktivitách*“ a z její myšlenky využívat obory arteterapie a artefiletiky i ve volnočasových aktivitách, přičemž tato využitelnost často naráží na pochyby o její legitimnosti.

Hlavním důvodem k sepsání této diplomové práce bylo ukázat, za pomoci stěžejních tezí a teoretického vymezení, že v oblastech volného času lze legitimně využívat arteterapie a artefiletiky, především díky přítomnosti tvořivosti a procesu tvorby, které s sebou přinášejí pozitivní účinky a mohou tak kultivovat osobnost zúčastněných jedinců.

Při osobních úvahách nad případnou aplikací těchto oborů vyšlo najevo, že zmiňované obory mají ve svém obsahu společné prvky tvořivosti a procesu tvorby, které se zdají být jednou z jejich „ústředních“ oblastí. Při tomto faktu vyplynula další oblast našeho zájmu a to, že v rámci volnočasových aktivit je „velké pole působnosti“ pro tvořivost a proces tvorby v rozmanitých výtvarných aktivitách a proto by se skrze zmiňovanou tvořivost a z ní plynoucí proces tvorby daly obory arteterapie a artefiletiky vhodně využívat právě i ve zmíněných aktivitách výtvarného směru v rámci volnočasové sféry.

Vzhledem k tomu, že v předchozí bakalářské práci bylo spíše prakticky pojednáno o možnostech využití arteterapie a artefiletiky v rámci zájmového kroužku výtvarného charakteru, tak tato diplomová práce se pokusí v rámci teoretického pojednání završit a uzavřít myšlenku o legitimní využitelnosti arteterapie a artefiletiky ve volnočasové oblasti.

Vycházet budeme především z myšlenky/hypotézy, která zní: pokud přítomnost tvořivosti – procesu tvorby má pozitivní účinky na zúčastněné jedince, během arteterapie a artefiletiky potom možná aplikace těchto oborů do volnočasové oblasti bude mít ty samé účinky i charakter.

V diplomové práci se proto zaměříme především na oblast tvořivosti a procesu tvorby, které jsou vnímány jako možná „jádra“ oborů arteterapie a artefiletiky.

V rámci teoretického vymezení bude popsán historický vývoj oborů arteterapie a artefiletiky a také ujasnění si provázanosti oborů především za pomoci společných a rozdílných prvků, díky čemuž tak můžeme kvalitněji pochopit význam i působnost zmíněných oborů a poukázat i na jejich vzájemný vztah, který se dá přirovnat k „sesterské“ příbuznosti.

Nejvýznamnější část této práce bude zaměřena na „proces tvorby“, který se zdá být v pojetí arteterapie a artefiletiky velmi významným činitelem, díky němuž tyto obory mohou naplňovat své cíle a záměry a proto největší část této práce bude věnována tématu: „Proces tvorby jako základ arteterapie a artefiletiky“.

Je nutno si uvést samotné vymezení pojmů „tvořivost“ a „proces tvorby“ na základě rozličné literatury, abychom tak postihli a co nejpresněji obsahově vymezili tyto pojmy. Vzhledem k tomu, že „tvořivostí“ a s tím spojeným „procesem tvorby“ se zabírají různé vědní obory, především pak psychologie, která díky množství výzkumů dospívá k definování typů a prvků tvořivosti a také dochází ke klasifikaci fází tvořivého procesu, umožňuje pohlížet na tvořivost ve své poměrně rozsáhlé šíři a tím také tvořivost velmi kvalitně popisuje i přes to, že tvořivost je do značné míry „abstraktním“ jevem. Kromě psychologických hledisek uvedeme i pohled na tvořivost v rámci filosofie, která díky svým četným úvahám tvořivost vymezuje jiným úhlem pohledu. Tudíž díky spojení psychologického a z části i filosofického pohledu na pojem tvořivosti docházíme k závěrům, které jsou pro tuto práci žádoucí. Obory arteterapie a artefiletika čerpají z východisek oborů psychologických, ale částečně i filosofických, přičemž v této práci bude i upozorněno na to, že arteterapie a artefiletika leží na

východiscích různých vědních oborů, mezi které mimo jiné psychologie i filosofie patří.

Po vymezení ústředních pojmů tvořivosti a procesu tvorby se v práci pokusíme ukázat na proces tvorby jako na stěžejní obsahovou součást oborů arteterapie a artefiletiky, především pak na to, díky čemu se jeví právě zmíněný proces tvorby jako vhodný pro možnou aplikaci oborů arteterapie a artefiletiky do oblasti volnočasových aktivit a činností.

Cílem této práce bude zmapovat významnost procesu tvorby, který je „jádro“ arteterapie a artefiletiky a díky tomu ukázat na legitimnost využívání těchto oborů v rámci volného času.

Předkládaná práce by tak měla ukázat, proč je právě tvořivost a proces tvorby, vyskytující se během činností arteterapeutického a artefiletického charakteru, vhodným pro aplikaci i do volnočasové oblasti. To vše za pomoci různých myšlenek a tezí rozmanitých autorů, díky čemuž můžeme provést shrnutí do inovativního závěru. Tímto závěrem vyplývajícím z této diplomové práce by mělo být potvrzení využitelnosti arteterapie a artefiletiky v rámci volnočasových aktivit, především pak za pomoci procesu tvorby a tvořivosti, které jsou společným jádrem oborů arteterapie a artefiletiky.

1 VYMEZENÍ STĚŽEJNÍCH POJMŮ PRÁCE

1.1 Arteterapie

V první řadě si v úplném začátku práce vymezíme a definujeme pojmy, které jsou pro tuto práci stěžejní a z kterých bude tato práce vycházet. Nyní se zaměříme především na definice vzniklé a používané v České republice a od českých autorů, jelikož je výhodnější brát v potaz naše územní autority, které tak odrážejí především „českou“ teorii a praxi.

Na první pohled může být patrné, že slovo arteterapie je složeno ze dvou částí *Arte* a *Terapie*. Možná to není až tak „šťastný“ moment pro arteterapii, jelikož pod významem slova art/arte (ars) je běžně chápáno umění všeobecně, ne jen výtvarného charakteru.

Ars – dle latinského slovníku nese tyto významy: umění, obratnost, umělecká dovednost, řemeslná dovednost, řemeslo.¹

Terapie – *therapeuó* (řecky „sloužení“), *therapón* (řecky „služebník bohů, opatrovník“).² O terapii v rámci arteterapie mluvíme jako o „léčebném prvku“, který se obecně projevuje změnou k lepšímu, nápravou a mírněním poruchy zdraví, který má ulevující charakter.

Terapeutický přesah není přítomen vždy u toho, co se často nazývá a pojmenovává arteterapie. V některých pojetích arteterapie jde pouze o „tvoření“, produkování výtvarných artefaktů, přičemž se následná interpretace a terapeutická práce nevyskytuje.

¹ KÁBRT, J. KUCHARSKÝ, P., et al. *Latinsko/český slovník*, s. 51.

² VYMĚTAL, Z. *Psychoterapie: Pomoc psychologickými prostředky*, s. 10.

„Arteterapie je léčebný postup, který využívá výtvarného projevu jako hlavního prostředku poznání a ovlivnění lidské psychiky a mezilidských vztahů. Někdy bývá přiřazována k psychoterapii a jejím jednotlivým směrům, jindy je pojmána jako svébytný obor. Obvykle se rozlišují dva základní proudy, a to terapie uměním, v níž se klade důraz na léčebný potenciál tvůrčí činnosti samotné a artpsychoterapie, kde výtvořky a prožitky z procesu tvorby jsou dále psychoterapeuticky zpracovávány.“³

Tato definice je uvedena na stránkách www.arteterapie.cz, jedná se o oficiální internetové stránky **ČESKÉ ARTETERAPEUTICKÉ ASOCIACE**⁴, která je v České republice první a zároveň jedinou arteterapeutickou asociací, vzniklou v roce 1994 jako profesně orientované občanské sdružení.

ČAA se snaží o vytvoření prostoru pro odbornou komunikaci mezi arteterapeuty a také poskytuje kontakty mezi dalšími příbuznými obory, kam spadají především disciplíny expresivně-terapeutické, psychoterapeutické, ale i výtvarně orientované.

Nutno podotknout, že ČAA se podílí na organizaci arteterapeutických výcviků, seminářů, workshopů a zprostředkovává informace o absolvování výcvikových programů a také kontakty s arteterapeuty v ČR i ve světě.

Všechny tyto snahy ČAA mají za cíl koordinovat úsilí o zkvalitňování české arteterapie, připravovat kritéria pro posuzování arteterapeutické práce a připravovat profesní statut arteterapie.⁵

Z dalších možných českých definování arteterapie je opět patrné pojmání arteterapie jako formu psychoterapie „... otevírají se možnosti speciální léčebné terapie, kterou nazýváme arteterapie. Můžeme ji klasifikovat jako formu psychoterapie, nebo také úžeji, visual arteterapie, ... výtvarná arteterapie je

³ Česká arteterapeutická asociace. Dostupné na <http://www.arteterapie.cz/>.

⁴ Pozn. Dále jen ČAA.

⁵ Srov. Česká arteterapeutická asociace. Dostupné na: <http://www.arteterapie.cz/index.php?disp=asociace&lang=0>.

cílený terapeutický proces, realizovaný zejména individuálně, ale také skupinově, jenž řídí či usměrňuje speciálně školená osoba – arteterapeut.“⁶

Arteterapie oproti psychoterapii využívá komunikaci v obrazech, zato psychoterapie využívá komunikaci verbálního charakteru. Dá se říci, že tento moment je pro odlišení arteterapie a psychoterapie asi jedním z nejvýraznějších.

Kde si psychoterapie nemůže vystačit se slovy, tam může pomoci arteterapie a její obrazový materiál.

„Zatímco psychoterapie je založená principiálně na verbální komunikaci, arteterapie prohlubuje emoční zaangažovanost klienta přes umělecký zážitek.“⁷

Převážná většina autorů, kteří se zmiňují o arteterapii, ji pojímá jako formu psychoterapie nebo ji vidí ve velmi blízkém vztahu, jak jsme již výše naznačili. Snad není možné nalézt definici, kde by se tento základ, tedy vyjádření, že arteterapie je forma psychoterapie, nevyskytoval. Z toho je patrné, že má vazbu na psychoterapii (mluvíme-li o území Čech).

Potvrzením nám může být situace, kdy se psychoterapie oddělovala od psychiatrie prostřednictvím psychologů – následně se stejně, od již svébytného oboru psychoterapie, odděluje arteterapie.⁸ Je tak patrné, že arteterapie má svůj původ jasně daný a není tak zásadních námitek, které by to vyvracely. Proto můžeme říci, že arteterapie má jasný základ položen především na psychoterapii, na kterém také staví.

Tudíž arteterapie má své původní místo vzniku v psychoterapii. Psychoterapie zase v psychologii. A psychologie v 19. století vychází z filosofie. Stejnou situaci bychom mohli nalézt samozřejmě i v dalších oborech. Je to situace, která je zcela

⁶ JEBAVÁ, J., *Úvod do arteterapie*, s. 5.

⁷ GIBODA, M., PEROUT, E. Arteterapie jako aplikované umění. *Arteterapie*, č. 17, 2009, s. 4.

⁸ Srov. KOBLICOVÁ, A. *Arteterapie a psychoterapie v období dospívání*. In *Současná arteterapie v České republice a v zahraničí*, s. 21.

běžná. Neustálý koloběh vymezování se „nových“ oborů od „mateřských“ je tedy obecně známá situace.⁹ I proto jsou tyto obory do jisté míry „hraničními“.

*„Ačkoli morfologická skladba slova arteterapie nás odkazuje na léčbu uměním, v současnosti je jeho vymezení mnohem užší. Během let se z něj vyčlenily obory jako je např. muzikoterapie, dramaterapie, apod. a arteterapie se nazývá především terapie využívající hlavně výtvarné postupy“.*¹⁰

Je pravdou, že dnešní podoba arteterapie, praktikované tady v Čechách, je pojímána touto zmíněnou formou. V zahraničí arteterapie zahrnuje i další oblasti uměleckých věd, proto pod ní spadají i terapie ovlivněné hudbou, divadlem apod. Většinou jsou pak komplexně nazývány jako **Expresivní terapie** (Expressive therapy¹¹). Je tak i v názvu zdůrazněna expresivní forma - tedy „prožitková“ v rámci těchto terapií.¹²

Expresivní terapie zahrnují čtyři hlavní oblasti, kterými jsou: arteterapie, dramaterapie, muzikoterapie a tanečně-pohybová terapie. U všech zmiňovaných oblastí je možné spatřovat tři hlavní typy možných přístupů.

1. Pedagogicko-didaktický přístup, který zastřešuje celostní pohled na člověka. Vzdělání v tomto směru zajišťují především speciálně zaměřené školy. V Čechách se vyučuje na pedagogických fakultách.
2. Psychoterapeutický přístup, který je založen na různých terapeutických směrech, především: dynamickém, analytickém, jungiánském, atd. Vzdělání v tomto přístupu zajišťují nejčastěji sebezkušenostní výcviky, které jsou absolvovány po předchozím univerzitním studiu.

⁹ Pozn. Největší „boom“ vymezování oborů byl v 19. století, kdy se mnoho dnešních disciplín oddělilo od filosofie.

¹⁰ *Psychiatrická klinika LFHK a FNKH*. Dostupné na WWW:
<http://www.lfhk.cuni.cz/psych/media%5Cprajzluk%5Carteterapie.doc>.

¹¹ Pozn. Existuje IEATA, což je zkratka The International Expressive Arts Therapy Association, která vznikla jako profesní organizace v roce 1994, se sídlem v San Francisku. Srov. *The International Expressive Arts Therapy Association*. Dostupné na:
<http://www.ieata.org/about.html>.

¹² Srov. *The International Expressive Arts Therapy Association*. Dostupné na:
<http://www.ieata.org/>.

3. Umělecký přístup, který pracuje především s kreativním potenciálem každé jednotlivé disciplíny (tzn. arteterapie – výtvarné umění, muzikoterapie – hudba, dramaterapie – divadlo, taneční pohybová terapie – tanec). Vzdělání v tomto přístupu je často studium uměleckého oboru, po kterém následuje specializace na soukromých vzdělávacích institucích.¹³

V Expresivních typech terapie se klade důraz na sdílení emočního působení díla (výtvarného, hudebního, dramatického, tanečně-pohybového) mezi klientem (pacientem) a terapeutem.¹⁴ Ve všech zmíněných oblastech přístupů se pracuje skupinově i individuálně, terapeutický efekt je aktivní i receptivní. Ve všech disciplínách expresivní terapie se pracuje s jasnými hranicemi a strukturami, díky nimž lze uvolnit tvořivý potenciál.¹⁵

„Základ expresivních terapií leží v kreativité, v potřebě člověka tvořit... V expresivních přístupech se jedná ihned, věci začínají být viditelné, slyšitelné, dávají velkou možnost zažít pocit, že člověk situaci zvládne.“¹⁶

Všechny expresivní terapie se tedy shodují ve zdůraznění prvku kreativity a s tím spojeným „procesem tvorby“, o kterém se proto více zmíníme v kapitole, která nese název „Proces tvorby a tvořivost jako základ arteterapie a artefiletiky“.

Bez tvůrčího procesu by se arteterapie neobešla, jelikož bez něho by nevznikaly žádné výtvarné artefakty, které jsou pro arteterapii podmínkou i jádrem její práce (stejně tak i pro další „hraniční obor“ - artefiletiku). Proto se jeví vymezení problematiky „procesu tvorby“ za zcela zásadní pro zmíněné obory i tuto práci.

¹³ Srov. ALBRICH, B. *Expresivní terapie a arteterapie* In. PEČ, O, PROBSTOVÁ, V. *Psychózy: psychoterapie, rehabilitace a komunitní péče*, s. 72.

¹⁴ Srov. GIBODA, M., PEROUT, E. Arteterapie jako aplikované umění. *Arteterapie*, č. 17, 2009, s. 4.

¹⁵ Srov. ALBRICH, B. *Expresivní terapie a arteterapie*. In. PEČ, O, PROBSTOVÁ, V. *Psychózy: psychoterapie, rehabilitace a komunitní péče*, s. 72.

¹⁶ Tamtéž, s. 72-73.

Například Syřišťová uvádí, že „v arteterapii lze využívat expresivní a projektivní momenty, dále komunikační prvky a **hlavně tvůrčí potenciality**, které jsou ve výtvorech přítomny. Ty představují možnost sebevyjádření a rezonance s druhými lidmi s perspektivou návratu do sociálního procesu.“¹⁷

Po vymezení současných českých definic arteterapie a vymezení expresivní terapie, do které se také arteterapie začleňuje, se podrobněji podíváme i na historický vývoj arteterapie. Nejprve v rámci zahraničí a poté i její formování na našem území (Česko, Slovensko). Jelikož pro komplexnější představu o vzniku a dějinném vývoji arteterapie, je tento historický exkurz nutným prvkem.

1.1.1 Historie arteterapie v zahraničí

Nyní nahlédneme k „prvopočátkům“ arteterapie, které lze spatřovat v rámci zájmu o výtvarné artefakty duševně nemocných. Právě zde arteterapie začíná čerpat pro svůj obsah a z části formovat svojí významnou obsahovou část, která vychází z následujících dvou diagnostických tezí, které popsal Max Simon již v roce 1876.

- 1. Výtvarný projev duševně nemocných je výrazně odlišný.**
- 2. Podoba výtvarného artefaktu se mění s průběhem duševní choroby.**¹⁸

Zde také začíná být patrné využití výtvarné produkce v oblasti terapie. Tímto impulsem se formuje zájem, především psychiatrů a psychologů, o oblast problematiky výtvarné produkce duševně nemocných. Také je možné arteterapii v rámci jejího historického vývoje rozdělit, jak uvádí J. Slavík, do dvou základních proudů a to psychiatrického a psychoanalytického.¹⁹

¹⁷ BORECKÝ, V. *Imaginace hra a komika*, s. 67-68.

¹⁸ HROUZEK, P. *Arteterapie ve speciální pedagogice: Účinné faktory vývojové arteterapie – integrativní přístup*, s. 121. Dostupné ne: http://is.muni.cz/th/10957/pedf_d/.

¹⁹ Srov. SLAVÍK, J. *Oborový kontext a přístupy v arteterapii*. Nepublikovaná přednáška.

Nyní si uvedeme již samotné formování oboru arteterapie, které bude patrné především v rámci nejvýznamnějších autorů a jejich myšlenek nebo stěžejních prací.

Arteterapie se začíná objevovat v USA ve třicátých letech 20. století. **Margaret Naumburgová** jako první užívá termín **Art Therapy** (v Evropě se pak tento termín začíná používat až po roce 1940). Přičemž arteterapie je dle Naumburgové proces, který je založen na poznání, že nejzákladnější myšlenky a pocity člověka, které jsou derivované z nevědomí, dosáhnou výrazu lépe v obrazech, než ve slovech.²⁰

Patrné je psychoanalytické východisko Naumburgové, která klade důraz na latentní obsahy, které se vynořují právě do vizuálních tvarů - symbolů, které se následně dají verbalizovat.

Pod vedením Nolana Lewise v roce 1940 provádí výzkumy na Psychiatric Institute, New York. Z výsledků zmíněných výzkumů sepisuje dvě publikace. A to: „*Schizophrenic Art: Its Meaning in Psychotherapy*“ (1950) a „*Studies of the "Free" Art Expression of Behavior Problem Children and Adolescents as a Means of Diagnosis and Therapy*“ (1947).^{21 22}

I další práce, které věnovala arteterapii, se staly základem a východiskem pro „nově“ vznikající disciplínu arteterapie. A jsou jimi: „*An Introduction to Art Therapy*“ (1973), „*Psychoneurotic Art*“ (1953), a také „*Dynamically Oriented Art Therapy*“ (1966).²³

²⁰ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 26.

²¹ Pozn. „Umění schizofreniků: Jeho význam v psychoterapii“ a „Studie volného výtvarného projevu jako prostředek diagnostiky a léčby u dětí a mládeže s problémovým chováním“.

²² Srov. *Margaret Naumburg and Florence Cane*.

Dostupné na: <http://www.webster.edu/~woolfm/naumburgcane.html>.

²³ Pozn. „Úvod do arteterapie“, „Umění neurotiků“ a „Dynamicky orientovaná arteterapie“.

Naumburgová začínala v dětské Psychiatrické léčebně v New Yorku. Od roku 1950 působila na New School for Social Research New York University, kde začala s prvními kurzy arteterapie a také arteterapii přednášela, až do svého odchodu do důchodu roku 1969.²⁴

Za další významnou zakládající osobnost arteterapie lze považovat **Edith Kramerovou**, narozenou ve Vídni a po emigraci za druhé světové války trvale žijící v USA.

Z jejich stěžejních knih věnované arteterapii uveďme například: „*Art As Therapy With Children*“, „*Art As Therapy: Collected Papers*“, „*Art Therapy in a Children's Community: A Study of the Function of Art Therapy in the Treatment Program of Wiltwyck School for Boys*“, „*Childhood and Art Therapy: Notes on Theory and Application*“.²⁵

Tyto arteterapeutky byly první, které v rámci arteterapie pokládaly základy. Působily v praxi stejně tak jako v teorii, která je vidět i v jejich publikování. Proto jsme výčet základních titulů uvedla i do historie této disciplíny.

Před Naumburgovou a Kramerovou také existoval, dá se říci „terapeutický“ zájem o výtvarnou tvorbu psychicky nemocných pacientů, avšak ten nebyl ještě plně systematicky podložen, nebyla žádná teoretická východiska. Až se zrozením arteterapie (viz. počátky u Naumburgové) se koncipují „základy“ a práce s výtvarnými artefakty se začíná podobat dnešní praxi.

²⁴ Srov. ALTMAN, J. *Margaret Naumburg*. Dostupné na <http://jwa.org/encyclopedia/article/naumburg-margaret>.

²⁵ Pozn. „Umění jako terapie s dětmi“, „Umění jako terapie: Sebrané spisy“, „Arteterapie v dětské skupině: Studie funkce arteterapie v léčebném programu Wiltwyckovy školy pro chlapce“, „Dětství a arteterapie: Poznámky k teorii a praxi“.

Z předchůdců Naumburgové a Kramerové uvedme například zásadní přínos německého psychiatra (a zároveň psychoterapeuta, filosofa a historika umění²⁶) **Hanse Prinzhorna**²⁷, který nashromáždil výtvarné práce svých pacientů a tak vznikla rozsáhlá sbírka. Osudem sbírky prací bylo její částečné zničení za 2. světové války. Jádro se však zachovalo, díky ukrytí v půdních prostorách Prinzhornovy kliniky. Prinzhorn již v roce 1922 publikoval dílo s názvem „*Bildernerei der Geisteskranken*“²⁸, které vyvolalo obrovský zájem o problematiku psychopatologické tvorby.²⁹

Prinzhornův přínos byl především v jeho zaměření nikoliv na diagnostiku prací duševně nemocných, ale jeho zaujetí tím, že artefakty duševně chorých pacientů vyjadřují vlastnosti, které jsou v latentní či zakrnělé formě v každém z nás a bezprostředně nás tak spojují s magickým světem imaginace.³⁰

Na to bychom mohli navázat s problematikou „l'art brut“, někdy také jen jako „art brut“. Tento termín zavedl francouzský malíř **Jean Dubuffet**³¹ a znamená „syrové umění“ nebo také označení pro hrubé, neškolené umění.³²

Dubuffet pohlížel na tvorbu duševně nemocných pozitivně, odmítal ji brát za něco negativního, špatného. Také proto roku 1957 zakládá v Lausanne muzeum duševně nemocných. Jeho sbírka³³ se do povědomí dostala jako „Collection de l'Art Brut.“³⁴ Kromě toho také Dubuffet stál u vzniku neformálního sdružení s názvem „Compagnie de l'Art Brut“ založeného v roce 1948, které sdružovalo

²⁶ Srov. MIKŠ, F. *GOMBRICH: Tajemství obrazu a jazyk umění: Pozvání k dějinám a teorii umění*, s. 299.

²⁷ Pozn. Hans Prinzhorn narozen 1886, zemřel 1933.

²⁸ Pozn. „Umění duševně nemocných“.

²⁹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 27.

³⁰ Srov. MIKŠ, F. *GOMBRICH: Tajemství obrazu a jazyk umění: Pozvání k dějinám a teorii umění*, s. 300.

³¹ Pozn. Jean Dubuffet zmiňuje termín „art brut“ v srpnu roku 1945, v dopise švýcarskému malíři Renému Auberjonoisovi. Srov. *L'art brut: umění v původním (surovém) stavu*, s. 20.

³² Srov. ŽLEBKOVÁ, E. Bláznovství v obrazech umění II. *Arteterapie*, 2008, č. 16, s. 22.

³³ Pozn. Někdy jsou za typické Art Brut považovány jen díla z této sbírky. Srov. Tamtéž, s. 22.

³⁴ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 27.

umělce působící na okraji oficiální kultury. Mimo tyto aktivity, stejně jako Prinzhorn, shromažďoval díla vzniklá v psychiatrických léčebnách.³⁵

Na tabuizování tvorby duševně nemocných reaguje i rakouský psychiatr **Leo Navratil**, který založil roku 1981 v psychiatrické léčebně ve Vídni „Dům umělců Gugging“, kde pacienti přímo žijí a tvoří.³⁶

Tito, výše zmínění autoři nejsou jediní, kteří se problematikou tvorby duševně nemocných zabývali. Z dalších osobností, řešících tuto problematiku zmiňme například autory jako je W. Morgenthaler, R. A. Pfeirer, H. Delgad, F. Reitman, H. Stadelman, J. Vinchon, či R. Volmat.³⁷

Tento exkurz nám ukazuje, že zájem o tvorbu duševně nemocných byl poměrně veliký. Dá se říci, že tito autoři posloužili i jako „předvoj“ pro jedno ze stěžejních míst a také zdrojů arteterapie – kterým je zájem o výtvarnou tvorbu duševně nemocných.

Tyto osobnosti, které se zabývaly uměním „duševně nemocných“ přispěly k arteterapii především tím, že se začala řešit i otázka o „umění“ či „neumění“ právě těchto pacientů. Také se prohlubovalo povědomí, že artefakty pacientů odrážejí vztah terapeut - pacient. Dalším se stal zájem o výtvarný projev pacientů měnící se podle vývoje a typu nemoci. Na výtvarné artefakty se začalo pohlížet jako na diagnostický materiál.

V arteterapii máme spoustu dalších osobností, které k tomuto oboru přispěly svými pracemi. Zmiňme například arteterapeutky Caseovou a Dalleyovou, které jsou editorkami knihy s názvem „*Arteterapie s dětmi*“. Kniha vyšla roku 1995

³⁵ Srov. MIKŠ, F. *GOMBRICH: Tajemství obrazu a jazyk umění: Pozvání k dějinám a teorii umění*, s. 302.

³⁶ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 27.

Srov. ŽLEBKOVÁ, E. Bláznovství v obrazech umění II. *Arteterapie*, 2008, č. 16, s. 22.

³⁷ Srov. PONDĚLÍČEK, I. *Fantaskní umění*, s. 138.

v českém překladu (doba, kdy se arteterapie v Česku významně rozvíjí a začíná se stávat v podvědomí pedagogů, umělců, psychologů ale i laiků známou disciplínou).

Originál anglického vydání „*Working with children in art therapy*“ vychází v roce 1990. Tato kniha není jejich jediná, zmiňme například: „*The Handbook of Art Therapy*“, „*Art Therapy with Children: From Infancy to Adolescence*“.

Od Dalleyové pak „*Art as Therapy: An Introduction to the Use of Art as a Therapeutic Technique*“ a „*Three Voices of Art Therapy: Image, Client, Therapist*“.³⁸

Jak je na tomto příkladu patrné, obě zmíněné arteterapeutky jsou literárně činné, což pro disciplínu arteterapie je nutná základna pro dobře se rozvíjející teorii i praxi.

Zmínění autoři a jejich práce silně přispěli k „budování“ oboru arteterapie, především pak jejich východiska, z kterých arteterapie čerpá v podstatě dodnes. Přičemž tento uvedený výčet autorů je průřezem toho nejvýznamnějšího v rámci arteterapie.

Po tomto zahraničním historickém exkurzu se v následující kapitole zaměříme i na historické hledisko arteterapie v Čechách (respektive Československu), jelikož i u nás se dá sledovat historický vývoj arteterapie a je tak nutností o ní také pohovořit a uvést zásadní autory, práce, ale i organizace, které se na vývoji arteterapie podílí nebo k němu významně přispívají.

³⁸ Pozn. „Práce s dětmi v arteterapii“, „Příručka arteterapie“, „Arteterapie s dětmi: Od kojenců po adolescenty“, „Umění jako terapie: Úvod do použití umění jako terapeutické techniky“, „Tři hlasy arteterapie: Obraz, klient, terapeut“.

1.1.2 Historie arteterapie v České republice

K definování oboru je vhodné začlenit i historii disciplíny, která nám ukáže vznik i okolnosti při její tvorbě na našem území. Nyní se proto podrobněji podíváme na vznik arteterapie na území Čech a Slovenska.

Česká arteterapie se rodí v padesátých a šedesátých letech 20. století a to zejména v rámci psychoterapie, která ji využívala jako doplňkovou metodu. Využívána byla především pro psychoterapii neuróz, psychóz a závislostí, někdy také i při výcviku sociálního směru v rámci různých speciálních výchovných zařízení.³⁹

V letech osmdesátých zájem o arteterapii opadá především u psychologů a lékařů, avšak zájem o ni roste v sekci speciálně-výchovné. Uplatňovala se hlavně ve speciální pedagogice a dále se rodila i spolupráce s katedrami výtvarné výchovy. Kromě zmíněných „příznivců“ v těchto oblastech se arteterapie stala přitažlivou pro mladé intelektuály, díky svému „svobodně tvořivému charakteru“.

V 90. letech (především díky společenskému uvolnění po „sametové revoluci“) se arteterapie začíná vyskytovat i v učebních plánech pedagogických fakult. Jako samostatný obor vzniká v roce 1993 při Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích ateliér arteterapie, který zakládá PhDr. Milan Kyzour. Dále také fakulty lékařské, filosofické i jiné ji aplikují v rámci svých studijních oborů. V tuto dobu se rozvíjejí i arteterapeuticky zaměřené výcvikové skupiny, které působí mimo fakulty.

Během 90. let také probíhá rozvoj arteterapie přímo v léčebné praxi (například Bohnická psychiatrická léčebna v Praze, FOKUS – sdružení pro péči o duševně nemocné).

Dalším mezníkem je založení samostatného profesního arteterapeutického sdružení „Česká arteterapeutická asociace“ (ČAA) v roce 1994.⁴⁰

³⁹ Srov. SLAVÍK, J. *Několik slov o české arteterapii*. In *Současná arteterapie v České republice a zahraničí*, s. 7.

⁴⁰ Srov. Tamtéž, s. 7-9.

Dostupné publikace českých autorů k oboru arteterapie: „*Úvod do arteterapie*“ od Jany Jebavé z roku 1997. Dále pak z roku 2002 „*Nová arteterapie v psychopedii*“ od Miroslava Klivara. „*Arteterapie se zrakově postiženými*“ vydaná v roce 2005 Evženem Peroutem a téhož roku vydaná kniha Kamily Ženaté „*Obrazy z nevědomí: práce v arteterapeutickém ateliéru*“. Nebo také dvoujazyčný sborník příspěvků s názvem „*Současná arteterapie v České republice a zahraničí: Art Therapy today in the Czech Republic and abroad*“ od kolektivu českých i zahraničních autorů, který vychází roku 2000.

Arteterapie je obor, který se v Čechách postupně „rodil“ v padesátých letech 20. století. Ve svém vývoji se tento obor setkal i s „upadáním“ zájmu, ale toto období bylo překonáno a nastal obrat v zájmu veřejnosti odborné i laické. Arteterapie od 90. let zažívá velkou popularitu a zájem o ni trvá dodnes.

Nutno říci, že arteterapie se vyvíjela i na Slovensku. Od roku 1967 byla arteterapie součástí studia léčebné pedagogiky při Pedagogické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Toto studium arteterapie však bylo po nástupu „normalizace“ na dvacet let násilně přerušeno. Prvním slovenským vysokoškolským pedagogem arteterapie byl doc. Roland Hanuš, akademický malíř, jež byl autorem textů o technikách arteterapie.

V současné době existuje v Bratislavě sdružení „Terra terapeutica“, které sdružuje odborníky různých oborů, kteří pracují v oblasti arteterapie, například speciální pedagogy, psychology, psychiatry, výtvarníky apod.⁴¹

Současnou slovenskou vysokoškolskou pedagožkou arteterapie je Jaroslava Šicková-Fabrici, která v roce 2000 zakládala, spolu se svým manželem Jánom Šickom, akad. soch., výše zmíněné sdružení Terra terapeutica.

Publikační činnost J. Šickové-Fabrici: „*Základy arteterapie*“, která v českém vydání vychází v roce 2002. Dále „*Význam výtvarných materiálů a médií*“

⁴¹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*, s. 28.

v *arteterapii*“, která je slovenskou publikací z roku 2005, stejně jako kniha „*Arteterapie: užité umění?*“ vydané v roce 2006 a anglicko-slovenská kniha „*Obrazy vnútra*“ – „*Internal images*“, z roku 2005, kde jsou příspěvky i od jiných autorů.

V padesátých letech je arteterapie využívána především v rámci psychoterapeutické péče o neurotické a psychotické jedince.⁴² Tudíž se v České a Slovenské republice objevuje zájem o psychotické umění.

Například E. Syřišťová hovoří o blízkosti kreativity umělců a psychotiků. Má však odmítavý postoj např. vůči J. Dubuffetovi (více o Dubuffetovi viz. předchozí kapitola „Historie arteterapie v zahraničí“), který pojímá psychotiky za potenciální umělce. Spíše se přiklání k Navratilovi, který říká, že psychóza sama nikoho umělcem neudělá.⁴³

Syřišťová se zajímá především o význam arteterapie při léčbě schizofrenního onemocnění, při kterém je komunikace neverbálními prostředky většinou jednou z mála možností k navázání kontaktu s takovým pacientem. Avšak Syřišťová vidí společný prvek ve fázi umělecké inspirace a fází tzv. zlomu u schizofreniků. Obě fáze mají podobný charakter změněného vědomí.^{44 45}

Jak jsme se snažili výše ukázat, česká i slovenská arteterapie má vlastní historii. V nedávné minulosti, ale i současnosti je patrná snaha nadále arteterapii, jako samostatný obor rozvíjet a snažit se o její kvalitní profesní zázemí, publikační i výzkumnou činnost, ale i další aktivity, které jsou pro mezinárodní odbornou komunikaci významné.

⁴² Srov. SLAVÍK, J. *Několik slov o české arteterapii*. In. *Současná arteterapie v České republice a zahraničí*, s. 7.

⁴³ Srov. SYŘIŠŤOVÁ, E. *Člověk v kritických životních situacích*, s. 127.

⁴⁴ Srov. BORECKÝ, V. *Imaginace, hra a komika*, s. 67-68.

⁴⁵ Srov. SYŘIŠŤOVÁ, E. *Skrytá krása neprofesionálního umění*. *Tvar*, 1995, č. 10, s. 14.

Arteterapie na našem území je podobně jako v zahraničí příznačná především její „vazbou“ na psychoterapii, dále také svým zjevným zájmem o produkci duševně nemocných i rozvoj institucionální základny a charakteristická snahou o publikování knih, ale i časopisů.

Oproti zahraničí u nás byla arteterapie silně ovlivněna „totalitní“ dobou, která se negativně projevila i v tom, že perspektivně se rozvíjející obor se na nějaký čas utlumil. Ale i po této odmlce našel své „příznivce“ a „zastánce“ a mohl se opět začít formovat až do podoby, kterou známe dnes a která je, dá se říci, reprezentativní.

1.1.3 Schématické pojetí vybraných přístupů v arteterapii

Po zahraničním i českém historickém exkurzu si můžeme proces arteterapie ukázat v následujících schématech, které nám přiblíží průběh arteterapie. Jednotlivá schémata budou vycházet z několika aktuálních přístupů arteterapie.

Zde uvedená schémata jsou tak nutným výběrem, z více možných, jelikož přístupy arteterapie se různě klasifikují. Proto si nejprve uvedeme stěžejní pojetí přístupů podle Rubinové a Joanidise a poté přistoupíme k vlastnímu schématickému pojetí několika vybraných přístupů arteterapie.

J. A. Rubinová uvádí pět aktuálních zastřešujících oblastí možných přístupů arteterapie.

1. Psychodynamické přístupy – zahrnují přístupy, které vycházejí z klasické psychoanalýzy (Freud) a také analytické psychologie (Jung).
2. Humanistické přístupy – zahrnují východiska z oblasti fenomenologie, gestalt terapie, humanistické psychologie a také využívá východiska z Rogersovy na osobu zaměřenou psychoterapii.
3. Psycho-edukační přístupy – východiska tohoto přístupu jsou ze současné behaviorální, kognitivně-behaviorální a kognitivní terapie.

4. Systematické přístupy – zde jsou aplikovány východiska rodinné a skupinové terapie.
5. Integrativní přístupy – především eklektický přístup v rámci různých psychoterapeutických pojetí.⁴⁶

Podrobnější dělení těchto přístupů nalezneme v **Příloze I.**

Existuje také dělení, které již v roce 1973 uvedl Joanidis. Podle tohoto autora jsou možné tyto následující přístupy v arteterapii.

1. Kreativistický přístup – charakteristický důvěrou v tvořivou podstatu člověka a možností mobilizovat latentní potenciál pro vlastní růst integrované osobnosti.
2. Integrativní přístup – kreativita jako jednotící a integrující činitel osobnosti. Stěžejním je především vlastní proces tvorby.
3. Činnostní (též pracovní) přístup – významnými jsou výtvarné aktivity, jelikož plodná a smysluplná činnost je podmínkou lidského zdraví.
4. Projektivní přístup – stěžejní je „symbolická komunikace“ formou výtvarného vyjádření.
5. Sublimační přístup⁴⁷ – formou výtvarného vyjádření otevírat zablokované sublimační kanály.⁴⁸

Je možné uvést i následující tabulku, kterou vytvořil P. Hrouzek, kde přehledně shrnul Joanidisovu klasifikaci možných přístupů arteterapie v rámci pojetí výtvarného procesu, která dal do kontextu základních psychologických teoretických východisek.

⁴⁶ Srov. RUBIN, J. A., et al. *Přístupy v arteterapii: Teorie & technika*, s. 7-9.

⁴⁷ Pozn. Vychází z Freudova procesu sublimace, ten je zmíněn v kapitole s názvem „Proces tvorby – tvůrčí proces“.

⁴⁸ Srov. HROUZEK, P. *Arteterapie ve speciální pedagogice: Účinné faktory vývojové arteterapie – integrativní přístup*, s. 127-130. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/10957/pdf_d.

Teoretická východiska

<i>Pojetí výtvarné procesuality</i>	PSYCHODYNAMICKÁ	INTERAKČNÍ	HUMANISTICKÁ	BEHAVIORÁLNÍ
KREATIVISTICKÉ		X	X	
INTEGRATIVNÍ	X	X	X	
ČINNOSTNÍ		X	X	X
PROJEKTIVNÍ	X			
SUBLIMAČNÍ	X			

49

Po předchozím vymezení přístupů arteterapie podle Rubinové a Joanidise si nyní uvedeme tři základní vybraná schémata, která se dají začlenit pod již existující klasifikace zmíněných autorů.

První schéma popisuje tzv. „**rožnovský interpretační přístup**“ arteterapie, který spadá do oblasti „psychodynamického přístupu“, pokud vycházíme z dělení přístupů podle Rubinové. Pokud budeme vycházet z přístupů podle Joanidise, tak bychom „rožnovský interpretační přístup“ mohli zařadit do „projektivního“, „integrativního“ a nebo také „sublimačního“ přístupu.

Rožnovský přístup je založen především na výtvarné imaginaci, kterou chápe ve světle psychoanalytického pojetí imaginace, tedy jako reprezentaci aktuálně nepřítomných objektů a situací.⁵⁰

Rožnovská arteterapie začíná u **osoby**/jedince, pokračuje vytvořením výtvarného **artefaktu**, poté následuje **analýza** a **interpretace** a končí možným

⁴⁹ HROUZEK, P. *Arteterapie ve speciální pedagogice: Účinné faktory vývojové arteterapie – integrativní přístup*, s. 130. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/10957/pedf_d.

⁵⁰ Srov. KYZOUR, M. *Rožnovská interpretační arteterapie*. Dostupné na: <http://www.arteterapie.wz.cz/arteterapie.html>.

náhledem/uvědoměním si, či porozumění problému, často doprovázeného abreakcí a katarzí.

Možné schéma tzv. „rožnovského přístupu“: **O**→**A**→**An**→**I**→**N**

O = osoba, jedinec

Arteterapie pracuje s dětmi, mládeží, dospělými i seniory, přičemž se může jednat o jedince s různorodými typy postižení, rozmanitými diagnózami nebo o jedince bez zjevných problémů, respektive „standardní“ populací, která má zájem o využití arteterapie v rámci osobního rozvoje.

A = artefakt (výtvarný)⁵¹

Obraz v rožnovské arteterapii „je prostorem komunikace v řeči výtvarně symbolické a východiskem pro arteterapeutovy úsudky o momentálním stavu klientovy psychiky (analýza), současně poskytuje materiál k interpretaci, která je podmíněna společným úsilím arteterapeuta a klienta.“⁵²

An = analýza

Analýza artefaktu „je zaměřena na výtvarnou řeč jako formu vyjadřované myšlenky. Sledujeme záměr a volbu užitých výrazových prostředků při realizaci, tedy jakým způsobem autor výtvarně zpracovává svou myšlenku. Na této úrovni chápeme artefakt, resp. jejich řadu jako podobenství autorova pohybu a úrovně prosazování se ve světě a usuzujeme na míru distance mezi realitou psychickou a objektivní.“⁵³

⁵¹ Pozn. Výtvarným artefaktem v arteterapii je nejčastěji obraz, prostorový útvar, koláž, apod.

⁵² KYZOUR, M. *Rožnovská interpretační arteterapie*. Dostupné na: <http://www.arteterapie.wz.cz/arteterapie.html>.

⁵³ KYZOUR, M. *Rožnovská interpretační arteterapie*. Dostupné na: <http://www.arteterapie.wz.cz/arteterapie.html>.

I = interpretace (z lat. *Interpretātiō*⁵⁴ – výklad, vysvětlení)

Interpretace artefaktu „je orientovaná na obsah sdělení, tedy na zobrazenou, resp. vizualizovanou myšlenku. Že obraz je stejně jako sen produktem duševní dynamiky, výrazem napětí mezi (vnitřními) psychickými vrstvami tvůrce, je základní interpretační paradigma. I když je interpretace zaměřena na to, aby z nevědomého činila vědomé, z potlačeného připuštěné, byla by samoučelnou, pokud by nevedla ke klientově reflexi, k identifikaci výrazu symboliky v jeho životních peripetiích (náhled).“⁵⁵

N = náhled (uvědomění, porozumění)

Vytváření náhledu „je procesem porozumění, porozuměním motivům cestou uvědomění významu symboliky (ve smyslu infantility) v chování našem, ale i těch druhých. Nejde jen o vhléd intelektuální, sebeuvědomění – schopnost pochopit, pojmenovat a kontrolovat ty naše aspekty, které považujeme za ohrožující a od nichž cítíme potřebu se distancovat, ale i o vhléd emoční – zakoušení duševní dynamiky, vnitřního konfliktu v situacích, kdy si zmíněné obsahy připustíme k tělu.“⁵⁶

K vytvoření schématu rožnovského přístupu byl použit článek M. Kyzoura s názvem „Rožnovská interpretační arteterapie“, který je uveden na jeho osobních webových stránkách, jelikož popis a vymezení rožnovského přístupu bohužel v odborné literatuře neexistuje.⁵⁷

Druhé uváděné schéma je inspirováno tzv. „behaviorálním přístupem“ arteterapie, který spadá do kategorie tzv. „psycho-edukačního přístupu

⁵⁴ KÁBRT, J., KUCHARSKÝ, P., et al. *Latinsko/český slovník*, s. 292.

⁵⁵ KYZOUR, M. *Rožnovská interpretační arteterapie*. Dostupné na: <http://www.arteterapie.wz.cz/arteterapie.html>.

⁵⁶ KYZOUR, M. *Rožnovská interpretační arteterapie*. Dostupné na: <http://www.arteterapie.wz.cz/arteterapie.html>.

⁵⁷ Pozn. Takto orientovaná arteterapie se vyučuje na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích pod Pedagogickou fakultou. Ateliér arteterapie byl založen v roce 1993 a koncipován je do bakalářského studia. Více informací je možno nalézt na internetových stránkách Ateliéru arteterapie. Dostupné na: <http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/arte/>.

arteterapie“ uváděné podle J. Rubinové. Podle Joanidise tento přístup můžeme začlenit do „činnostního přístupu“.

Behaviorální arteterapie je zaměřena na léčbu přímo pozorovatelného nežádoucího chování. Vychází z konceptu učení a zaměřuje se především na učení emoční. Také klade důraz na změnu navozenou prostřednictvím bezprostředního zpevnování. Tento přístup v arteterapii zahrnuje aplikaci technik modifikující chování (operantní podmiňování a modelovací postupy).⁵⁸

Možné schéma tzv. „behaviorálního přístupu“: $O \rightarrow A \rightarrow Z(vp) \leftrightarrow Z(o)$

O = osoba/jedinec

Zde stejné jako u předchozího schématu – tzn. jedinci širokého věkového rozmezí, kteří mají klasifikovanou diagnózu⁵⁹ nebo i jedinci bez zjevných problémů.

A = artefakt (výtvarný)

Artefakt zdá má význam v možnostech behaviorálního: naučit se, přeúčít se, odučit se.⁶⁰

Z (vp) = změna - výtvarný posun

„Výtvarný posun je účinným faktorem arteterapie.... Rozumíme jím výsledek terapeutické práce na procesuální rovině ve směru korekce tvorby.“⁶¹

⁵⁸ Srov. ROTHOVÁ, E. *Behaviorální arteterapie*. In RUBIN, J. A., et al. *Přístupy v arteterapii: Teorie & technika*, s. 299, s. 302.

⁵⁹ Pozn. Především poruchy duševní a poruchy chování, podle Mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů (MKN 10. revize) diagnózy F00 – F99. Podrobněji v **Příloze II**.

⁶⁰ Srov. LHOTOVÁ, M. Proměny výtvarné tvorby jako příznak osobnostního vývoje v arteterapii. *Arteterapie*, 2008, č. 16, s. 4.

⁶¹ Tamtéž, s. 3-5.

Z (o) = změna – osobní

„Náhled, učení, korektivní zkušenost, abreakce, katarze apod. ... cílem je, aby se osobnost přetvářela ve směru správné adaptace nebo ve směru zrání a realizace svého životního poslání.“⁶²

Pokud dojde ke změně ve výtvarném artefaktu – dojde ke změně i v psychice člověka. Změna má tak dvojí účinek, který je patrný v první řadě u výtvarného artefaktu, tedy výtvarný posun. A dále pak změna osobnostní – především dosažení náhledu, změna emoční a v chování.⁶³

Změna je důležitou součástí především behaviorálního přístupu, který pracuje s učením, přeučováním – tedy změnou.

Druhé schéma bylo inspirováno článkem M. Lhotové s názvem „*Proměny výtvarné tvorby jako příznak osobnostního vývoje v arteterapii*“ a také knihou „*Přístupy v arteterapii: Teorie & technika*“ od J. Rubinové.

Třetím možným přístupem v arteterapii je „**gestalt přístup arteterapie**“, který spadá podle Rubinové do „Humanistických přístupů“. Podle Joanidise nejvíce odpovídají přístupy: „kreativistický“, „integrativní“ a také „činnostní“.

Arteterapie „gestalt“ přístupu vychází především z existenciální filosofie a fenomenologie, díky tomu klade důraz hlavně na osobní zodpovědnost a s tím spojenou zodpovědností za průběh vlastního života.⁶⁴

Možné schéma tzv. „gestalt přístupu: **O** → **A ↔ S(z)**

⁶² LHOTOVÁ, M. Proměny výtvarné tvorby jako příznak osobnostního vývoje v arteterapii. *Arteterapie*, 2008, č. 16, s. 4.

⁶³ Tamtéž, s. 10.

⁶⁴ RHYNEOVÁ, J. *Gestalt arteterapie*. In RUBIN, J. A., et al. *Přístupy v arteterapii: Teorie & technika*, s. 215.

O= osoba/jedinec

Zde opět stejné jako u předchozích schémat.

A= artefakt

Artefakt je zde významným neverbálním médiem, který nám umožňuje zažívat a vyjadřovat okamžité dojmy a také to, čeho jsme si vědomi.⁶⁵

S(z)= sebepoznání (zážitkem, na základě zážitku)

Poskytuje možnost poznat sám sebe jako celek člověka, jedinec si uvědomí vnitřní tendence k celistvosti a zároveň se mu dostává názorného potvrzení ze strany artefaktu, který vytvořil. Zaktivování schopnosti rozpoznávat své vlastní potřeby a zdroje. Díky vhledu pomoci využít vlastní zdroje k růstu a podpoře jedinečnosti osobnosti.⁶⁶

Třetí schéma vycházelo především podle gestalt přístupu arteterapie, kterou popsala J. Rhyneová v knize J. Rubinové „*Přístupy v arteterapii*“. Tento přístup je charakteristický především tím, že je ovlivněn Gestalt psychologií, ale i Gestalt terapií. Vychází tedy ze dvou rozdílných směrů. Pro tento přístup arteterapie je charakteristické, že se snaží u svých klientů „*zaktivovat schopnost rozpoznávat ve svém vlastním názorném sdělení své potřeby a zdroje...získání skutečného vhledu na určité vědomé úrovni a následně jim pomoci využít vlastní zdroje k aktivaci růstu a k podpoře jejich jedinečné osobnosti.*“⁶⁷

Pro účely této práce jsme se pokusili vybrat a zpracovat především tyto tři přístupy arteterapie, jelikož se jeví jako možné při uplatňování arteterapie v oblastech volného času.

⁶⁵ Srov. RHYNEOVÁ, J. *Gestalt arteterapie*. In RUBIN, J. A., et al. *Přístupy v arteterapii: Teorie & technika*, s. 216.

⁶⁶ Srov. Tamtéž, s. 217, s. 233.

⁶⁷ Tamtéž, s. 233.

Všechny tyto přístupy totiž pracují, jak jsme si uvedli v Joanidisově klasifikaci, s tvořivou podstatou člověka, tvořivostí a vlastním procesem tvorby, výtvarnou aktivitou jako podmínkou lidského zdraví, výtvarným vyjadřováním v podobě symbolické komunikace a také s možnostmi otevírání zablokovaných sublimačních kanálů za pomoci výtvarného vyjádření.

Proto se tyto tři uvedená schémata a přístupy arteterapie zdají být uplatnitelné i v rámci volnočasových aktivit a to především díky svému tvořivému potenciálu a s tím spojeným procesem tvorby.

1.2 Artefiletika

Nyní, stejně jako v podkapitole Arteterapie, si uvedeme definici, která je primárně „česká“ a tudíž ji využijeme pro účely naší práce.

Stejně jako u definice arteterapie, i nyní k definování artefiletiky použiji internetového odkazu, aby bylo stejného základu jako u arteterapie, kde byla použita také definice z internetového zdroje.

Na internetových stránkách o artefiletice nacházíme tuto definici: *„Artefiletika je reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí vzdělávání a výchovy, které vychází z vizuální kultury nebo jiných expresivních kulturních projevů (dramatických, hudebních, tanečních). Vizuální kulturou zde rozumíme výtvarné umění, vizuální stránky médií a estetické stránky hmotné kultury a přírody. Cílem artefiletiky je obohacování kulturního kapitálu žáků, rozvíjení jejich sociálních kompetencí a prevence psycho-sociálních selhávání prostřednictvím uměleckých aktivit reflektovaných v žákovské skupině.“*⁶⁸

⁶⁸ SLAVÍK, J. *Artefiletika*. Dostupné na <http://www.artefiletika.cz/>.

Jak je vidět, artefiletika má své místo původu v disciplíně pedagogiky⁶⁹ a výtvarné výchovy, pokud na ni nahlédneme v užším smyslu. Stejně tak jako byla zmínka v předchozí kapitole, i artefiletika má svůj původ v „mateřském“ oboru/disciplíně. Přičemž výtvarná výchova spadala vždy bez pochyb pod pedagogiku a pedagogika (stejně tak jako psychologie) se v 19. století zrodila z filosofie.

Artefiletika je určena především pro praktikování ve výchovně-vzdělávacím procesu za možného využívání metod arteterapie. Přičemž není opomíjen významný prvek v myšlence „vychovat“ a podílet se na správném a dobrém přístupu dětí k okolí i k sobě.

J. Slavík vnímá artefiletiku velmi specificky, pojímá ji především ve světle pedagogiky, kde je důležitou veličinou právě aktivní výchova a komplexní rozvoj jedince, který může přesahovat až do oblastí psychoterapie. Jelikož artefiletika využívá metod arteterapie, která působí více na půdě terapeutické stejně jako psychoterapie, která za pomoci psychologických postupů, které jsou využívány záměrně, systematicky a cíleně k léčebnému ovlivnění druhého člověka.⁷⁰

Arteterapie a artefiletika k sobě mají velmi blízko a je nutné zmínit fakt, že artefiletika se ve svých počátcích rodila z výše zmíněné arteterapie, ale přesto na půdě pedagogické, nikoli terapeutické, která je vlastní arteterapii.

Jak si můžeme všimnout, tak artefiletika je slovo „složené“ z dvou částí, a to *Arte* a *Filetika*. Proto si i nyní uvedeme význam obou zmíněných slov.

Arte (nebo-li *art*), latinsky *ars* - umění, obratnost, umělecká dovednost.⁷¹

⁶⁹ Pozn. Pedagogika – dnes i užíván termín „edukace“, který zahrnuje výchovu a vzdělávání.

⁷⁰ Srov. VYMĚTAL, J. *Psychoterapie: Pomoc psychologickými prostředky*, s. 15.

⁷¹ KÁBRT, J., KUCHARSKÝ, P., et al. *Latinsko-český slovník*, s. 51.

Filetika: termín je odvozen ze starořeckého slovního základu “fil” spjatého s pojmy láska, přátelství, mít rád. Souvisí též s ideovým odkazem Filéta (Philétos) z Kou⁷². V životním díle tohoto umělce, myslitele a pedagoga se spojily dvě typické stránky filetického přístupu: umělecký tvůrčí projev a přemýšlivá reflexe.⁷³

Artefiletika, stejně jako arteterapie, má velmi významnou součást ve své podstatě, a tou je: tvořivost, proces tvorby - tvořivý proces, bez nichž by nevznikaly výsledné výtvarné artefakty. Prvek tvořivého charakteru v artefiletice nemůžeme zapřít, jelikož vlastní tvořivý projev je jedním z cílů artefiletiky, na nějž Slavík upozorňuje.⁷⁴

Artefiletiku je možné vidět jako „sesterskou“ disciplínu arteterapie a zároveň jako protipól ke klasické výtvarné výchově a nebo také jako metodu v rámci pedagogiky (respektive edukace).

V následující podkapitole se pokusíme o její historické vymezení, které nám vhodně doplní předchozí definici a také nám přiblíží již zmíněnou významnou „alternativu“ výtvarné výchovy a její pedagogickou/edukativní součást.

1.2.1 Historické hledisko artefiletiky

Nyní se pokusíme ukázat historické okolnosti vzniku oboru artefiletiky. Vzhledem k tomu, že artefiletika má blízko k výtvarné výchově a oborům

⁷² Pozn. „Pojem „filetický“ je odvozen od jména vychovatele egyptského krále Ptolemaia II. Filéta (Phileta) z Kou. Jak napovídá jméno Filétova žáka, jednoho z představitelů známé dynastie Ptolemaiovců, Filétos žil v době Alexandra Makedonského. Byl osobností, která v sobě spojovala teoretické i umělecké duchovní aktivity: vědeckou práci, filozofii a zároveň poezii. Filétos byl učencem a elegickým básníkem. Je zřejmé, že pojem „filetický“ je šťastným odkazem nejen k jedinečné vychovatelské osobnosti, ale i k duchovním zdrojům současné euroamerické kultury.“ SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově*, s. 169.

⁷³ SLAVÍK, J. *Mladé pojetí výtvarné výchovy v České republice: Artefiletika*, Dostupné na: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=6>.

⁷⁴ Srov. SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění: teorie a praxe artefiletiky*, s. 13.

esteticko-uměleckým, nedá se tak vynechat ani tato sféra historického vývoje. I sama artefietika vznikla, vhodněji „odštěpila se“, z výtvarné výchovy.

„Výtvarná výchova patří mezi obory, které mají ve všeobecném vzdělávání evropského typu nejdelší tradici.“⁷⁵

Zásadním momentem bylo zavedení (císařovnou Marií Terezií) „Všeobecného školního řádu“.⁷⁶ Koncipoval jej opat augustiniánského kláštera Ignác Felbiger⁷⁷.
78

V tomto řádu bylo mimo jiné začleněno i kreslení kružítkem, za pomoci pravítka, ale i kreslení volnou rukou. Dále pak roku 1869 bylo kreslení začleněno, jako učební předmět, do všech škol tehdejšího Rakouska-Uherska. V této době se však ještě zcela opomíjely symbolické i expresivní stránky této činnosti.⁷⁹

V 18. a 19. století bylo kreslení hlavně „praktickou výchovou k řemeslu“, které se projevovalo ve zhotovování rysů, plánů a také v obkreslování. Snahou tehdejších učitelů bylo zaměření se na výcvik pozorovacích schopností, paměti pro tvary a barvy, manuální zručnosti, ale také čistotě a pečlivosti provedení. Tato varianta, přes některé kritiky, přetrvala až do konce 19. století.⁸⁰

Za prvotní didaktický materiál výtvarného vzdělávání se obecně považuje „*Informatorium školy mateřské*“ a částečně i „*Didaktika*“ od J. A. Komenského. Až v roce 1870 začíná vycházet první specializovaný časopis „*Český kreslír*“. Na

⁷⁵ SLAVÍK, J. *Z historie I*. Dostupné na:
<http://www.artefietika.cz/modules/articles/article.php?id=27>.

⁷⁶ Pozn. Všeobecný školní řád zaveden 6. 12. 1774.

⁷⁷ Pozn. Felbiger žil v letech 1744 -1788.

⁷⁸ Srov. MOKRES, F. *Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu*. Dostupné na:
http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=33&rok=04&odkaz=nejvetsi.htm.

⁷⁹ Srov. SLAVÍK, J. *Z historie I*. Dostupné na:
<http://www.artefietika.cz/modules/articles/article.php?id=27>.

⁸⁰ Srov. SLAVÍK, J. *Z historie I*. Dostupné na:
<http://www.artefietika.cz/modules/articles/article.php?id=27>.

sklonku 19. století se začíná objevovat „zájem o dětský výtvarný projev“ (Čáda, Hostinský).

Na začátku 20. století se ve výtvarné výchově kříží pojetí „řemeslné“, „poznatkové“ a „humanistické“. Doba meziválečná s sebou nesla i nové podněty, například zájem o nové přístupy psychologické, sociální, ale i inspirace avantgardou.

V roce 1954 vycházejí nové osnovy kreslení určené pro všechny typy škol, které však byly ovlivněny „komunistickou“ ideologií. Roku 1960 začíná vycházet časopis „Estetická výchova“, časopis byl v roce 1992 přejmenován a dodnes vychází pod názvem „Výtvarná výchova“.⁸¹

Artefiletika se jako svébytně vymezující složka „rodila“ v rámci animo-centrického proudu, který byl proudem výtvarné výchovy v 90. letech 20. století. Charakteristický, pro animo-centrické pojetí výtvarné výchovy, byl příklon k hlubinné a dynamické psychologii a také k arteterapii. Představitelem tohoto proudu byl A. Ehrenzweigh. V Čechách po roce 1990 na tento proud upozorňuje J. Uždil.⁸²

Zakládající osobností artefiletiky, jak jsme již zmiňovali, je Jan Slavík, ten se nechal inspirovat i H. Broudym a jeho přístupem k výchově, který se dá označit jako „filetický“.⁸³ „*Inspirací se stal i článek Liory Breslerové (1994), v němž autorka popisuje tzv. „filetické“ („philetic“) pojetí výtvarné výchovy, zaměřené na paralelní rozvoj intelektuálních a emocionálních dispozic žáků.... Spojením předpony „arte“ s pojmem „filetické“ pojetí výchovy vznikl termín „artefiletika“*,

⁸¹ Srov. SLAVÍK, J. *Z historie I.* Dostupné na:
<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=27>.

⁸² Srov. SLAVÍK, J. *Z historie II.* Dostupné na:
<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=29>.

⁸³ Srov. ŘEHÁKOVÁ, P. *Praktické využití arteterapie a artefiletiky ve volnočasových aktivitách*, s. 10-11.

který byl v České republice představen statí publikovanou v roce 1994 . Pod tímto jménem se toto pojetí výtvarné výchovy dále rozvíjí. “⁸⁴

Animo-centrické pojetí výtvarné výchovy je zaměřeno na poznávání, důraz je zde kladen především na „*poznávání žáka sebe samého jako tvůrce i vnímatele výtvarného projevu.*“ To probíhá díky „*osobní niterné angažovanosti žáka v existenciálních životních situacích, jež propůjčují umělecké formě obsah a smysl.*“⁸⁵

Vedle animo-centrického pojetí existují ještě další tři proudy současné české výtvarné výchovy a to: art-centrické (opírá se o poznatky uměnovědy a estetiky), video-centrické (hlavní důraz je kladen na proces výtvarného vnímání, který vede k tzv. „vizuální gramotnosti“) a gnozeo-centrické pojetí (zaměřeno na hledání výtvarného sdělení centrovaného na objeovávání světa a pozici dítěte v něm).⁸⁶

Důvodem vzniku a oddělení se artefiletiky od výtvarné výchovy byla situace, která by se dala nazvat „nespokojeností“ s dosavadním způsobem přístupu výtvarné výchovy k žákovi/jedinci při výuce. Jak je vidět v historii výtvarné výchovy, artefiletika tak velmi vhodně doplňuje přístup klasické výtvarné výchovy. Výtvarné výchově však artefiletika nechce ubírat její význam, ale spíše jí být kvalitním doplňkem nebo možnou alternativou.

Artefileticky pojímaná edukace⁸⁷ tak klade důraz na rozvoj významné oblasti, kterou je sociální a reflektivní kapitál žáků/jedinců. Přičemž se uplatňuje především výtvarný zážitek, imaginace a také reflektivní dialog. Díky těmto

⁸⁴ SLAVÍK, J, *Mladé pojetí výtvarné výchovy v České republice: Artefiletika*, Dostupné na: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=6>.

⁸⁵ SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově: Artefiletika*, s. 164.

⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 160-164.

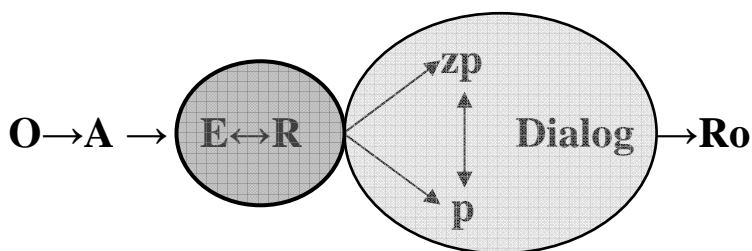
⁸⁷ Pozn..Edukace = výchova a vzdělávání, tyto složky se vzájemně prolínají, označení edukace pro výchovu a vzdělávání se jeví jako vhodnější, i z důvodu mezinárodního úzu. Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 66.

oblastem se artefiletika může vhodně využívat v činnostech výchovně-vzdělávacích a tudíž i v rámci volnočasových aktivit.

1.2.2 Schématické pojetí artefiletiky

Stejně jako u arteterapie, i nyní si ukážeme možné schématické pojetí generalizovaného průběhu artefiletiky. Vzhledem k tomu, že v artefiletice nenalezneme různé přístupy, uvedeme proto jenom jedno možné schéma, které nám vyplývá z teorie artefiletiky.

Uvedené schéma vychází ze Slavíkova pojetí artefiletiky, kde se jako ústřední moment tohoto oboru jeví expresivní a reflexivní oblast, která je rozvíjena dvěma důležitými složkami, a to zpětným pohledem a porovnáváním, to vše je doprovázeno dialogem, který slouží k následnému rozvoji žáků.

O= osoba

Pro artefiletiku jsou nejčastěji výchozí skupinou žáci, děti, ale je možné artefiletiku využívat i pro dospělé jedince.

A= artefakt, dílo

Pracovní výsledek, ve kterém je obsažen a obnažován proces i způsob činnosti.⁸⁸

⁸⁸ Srov. SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově: Artefiletika*, s. 16.

E= exprese (výrazového tvůrčího projevu)

*„Výrazový projev v podobě umělecké aktivity poskytuje příležitost k bohatému vyjádření vlastních zkušeností, poznatků, přání, citů.“*⁸⁹

R= reflexe (náhledu na to, co bylo zažito a vytvořeno)

*„Reflexe obsahuje dvě navzájem neoddělitelné složky **zp= zpětný pohled** tvořícího a prožívajícího člověka na své vlastní aktivity, postoje a záměry a **p= porovnávání** vlastního zážitku se zážitky ostatních lidí, kteří se ocitli v podobné situaci.“*⁹⁰

Dialog *„se rozvíjí kolem výrazových projevů a nalézá v nich svou motivaci, přináší řadu možností k reflektivnímu poznání a přemýšlení.“*⁹¹

RO= rozvoj

Rozvoj sociálních kompetencí a reflektivních dovedností, prevence psychosociálního selhávání. To vše vede k obohacování kulturního kapitálu žáků/jedinců.⁹²

Uvedené schéma artefiletiky ukazuje na stěžejní prvky, kterými se artefiletika uplatňuje. Nutno podotknout, že všechny uvedené děje, které se během artefiletiky odehrávají, se mohou velmi vhodně využívat i v oblastech volného času. Jsou jimi exprese, reflexe a dialog, které vedou k rozvoji sociálních a reflektivních dovedností a také k psychosociální prevenci a obohacování kulturního kapitálu. Ve volnočasových aktivitách je tento rozvoj za využití artefiletiky přínosem a může tak velmi kvalitně posloužit a vhodně doplňovat aktivity výtvarného a zájmového směru.

⁸⁹ SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově: Artefiletika*, s. 12.

⁹⁰ SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění: teorie a praxe artefiletiky* s. 13.

⁹¹ Tamtéž, s. 12.

⁹² Srov. SLAVÍK, J. *Artefiletika*, Dostupné na <http://www.artefiletika.cz/>.

2 SPOLEČNÉ A ROZDÍLNÉ PRVKY ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY

Jestliže jsme v předchozí kapitole hovořili o vymezení pojmů arteterapie a artefiletiky, jejich historickém vývoji a také jsme si uvedli možná schématická pojetí, je namístě si také definovat oblasti, ve kterých se tyto obory shodují a v kterých naopak odlišují.

V této kapitole se proto zaměříme na společné a rozdílné prvky v oborech arteterapie a artefiletiky. Následující vymezení by mělo pomoci pro lepší orientaci v těchto oborech a také ujasnění si vztahovosti, i z názvu podobných oborů, kterými arteterapie i artefiletika bezpochyby jsou.

2.1 Společné prvky oborů

Arteterapie i artefiletika mají společné východisko – a tou je v této práci myšlena především tvořivost a proces tvorby nebo-li tvořivý proces. Mimo to jsou i jiné společné prvky obou oborů, o kterých bude také v této kapitole zmínka.

Autorky Caseová a Dalleyová pojmají za velmi stěžejní prvek arteterapie „proces tvorby“, který má zásadní význam i pro tento obor. V jejich přístupu není za nejdůležitější pojmán výsledný artefakt, ale právě tvůrčí proces! Proto se jádrem arteterapie jeví zmíněný proces tvorby.⁹³

V artefiletice je též proces tvorby/tvořivost stěžejním prvkem. V cílech artefiletiky se také tento prvek objevuje. Slavík uvádí hlavní cíl artefiletiky, kterým je: „*učit se symbolicky vyjadřovat, poznávat a zároveň citlivě vnímat sebe a svět prostřednictvím uměleckých zážitků vycházejících z vlastního **tvořivého***“

⁹³ Srov. CASEOVÁ, C., DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi*, s. 9-12.

*projevu.*⁹⁴ I zde můžeme sledovat potvrzení důležitosti tvořivého obsahu artefiletiky.

Například L. Rovenská zjišťuje společné prvky arteterapie a artefiletiky (za pomoci provedeného výzkumu u účastníků arteterapeutických a artefiletických skupin). Z výzkumu se došlo ke shodě v oblastech: „*v práci s uměleckým výrazem, symbolem, působivost umění prostřednictvím jeho účinku, nutnost poddat se pocitům a procesu samotnému. V obou přístupech nejde jen o tvorbu esteticky hodnotných výtvarných děl, tedy jejich formu, ale proces tvoření.*“⁹⁵

L. Rovenská upozorňuje, že v arteterapii a artefiletice jde shodně o proces tvorby. Stejně tak bylo již naznačeno u Caseové a Dalleyové na předchozí straně. Na zmiňovaný proces tvorby můžeme nahlížet jako na jeden ze stěžejních společných prvků.

Můžeme však nalézt srovnání oborů arteterapie a artefiletiky, kde se proces tvorby nezmiňuje přímo, ale faktem je, že tvořivost je v něm zahrnuta, například ve všeobecně uměleckých nebo přímo ve výtvarných procesech.

Je tak patrné, že obory arteterapie a artefiletika mají ve svém jádru obsažen tvůrčí proces - tvořivost, jelikož oba obory stojí na „pilířích“ výtvarného projevu, který s sebou zmiňovaný tvořivý proces přináší.

Nyní si ukážeme velmi pěkné pojednání J. Slavíka a B. Škaloudové o společných stránkách, které má artefiletika s arteterapií společné. „*S arteterapií má artefiletika společné zejména dvě stránky:*

1) V oblasti cílů: zaměřenost na sebe-poznávání a na rozvíjení sociálních kompetencí žáka prostřednictvím uměleckých výrazových prostředků. V tomto ohledu artefiletika směřuje k rozvoji sociální a emoční inteligence, k rozvíjení tzv. adaptivního rozhodování a k etické kultivaci žáků.

⁹⁴ SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění: teorie a praxe artefiletiky*, s. 13.

⁹⁵ ROVENSKÁ, L. *Arteterapeutická a artefiletická setkání očima jejich účastníků*, s. 3.

2) **V oblasti metod:** zaměřenost na poznávání prostřednictvím umělecké výrazové hry⁹⁶ spojené s tzv. reflektivním dialogem.⁹⁷

Zajímavé pojednání a obrázek J. Slavíka uvádíme v **Příloze III.**, kde je prvek umění pojímán ve službě, přičemž tato oblast je vhodná pro vychovatele a terapeuty – zde je možný odkaz na pozici arteterapie a artefiletiky.

Arteterapie a artefiletika se tak shodují především v oblasti jejich cílů a metod práce, které jsou založeny na výtvarně-uměleckém projevu.

Hlavním prvkem shody je zde sebepoznání a rozvoj jedince v oblasti sociální a emoční, která vede ke komplexní kultivaci osoby. Jelikož arteterapie stejně jako artefiletika „...na všech úrovních svého využití ... uvolňuje při výtvarných aktivitách tvořivé, produktivní mechanismy vedoucí člověka k seberealizaci, osobitosti a možností vlastního vývoje a osobního růstu.“⁹⁸

Dále společným pro arteterapii a artefiletiku se může jevit i to, že se oba obory zabývají rozvojem kreativního potenciálu člověka.

Například B. Albrich uvádí, že arteterapie se zabývá právě zmíněným kreativním potenciálem člověka, pohybem materie⁹⁹, jejím tvarováním a setkáním se se sebou samým právě během tvořivého procesu.¹⁰⁰

Stejně i artefiletika v této oblasti může velmi kvalitně zajišťovat onen zmíněný rozvoj kreativního potenciálu člověka, jelikož disponuje jako arteterapie tvořivým

⁹⁶ Pozn. „Uměleckou výrazovou hrou je myšlena především výtvarná tvorba nebo dramatizace anebo animace uměleckého díla, ale též jen samotné vnímání, je-li soustředěno na estetický zážitek. Reflektivní dialog je rozhovor o tom, co se dá interpretovat ze zážitků z výrazové hry.“
SLAVÍK, J. *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním*. Dostupné na: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=9>.

⁹⁷ SLAVÍK, J., *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním*. Dostupné na: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=9>.

⁹⁸ LHOTOVÁ, M. *Filosofické aspekty arteterapeutických postupů: Artefakt v arteterapii a umění. Arteterapie*, 2005, č. 8, s. 7-8.

⁹⁹ Pozn. zde myšlena „věcná, hmotná podstata“. Srov. Kol. aut. *Slovník cizích slov*, s. 213.

¹⁰⁰ ALBRICH, B. *Expresivní terapie a arteterapie*. In PEČ, O., PROBSTOVÁ, V. *Psychózy: psychoterapie, rehabilitace a komunitní péče*, s. 74.

procesem. Zmíněný kreativní potenciál člověka je výsledkem dopadu účinků tvořivosti během procesu tvorby na jedince a také cíleným sebepoznáním, které má vnitřní kultivační účinky.

Z celkového předchozího pojednání by se daly navrhnout tři hlavní oblasti shody mezi arteterapií a artefiletikou.

1. Oblast přítomnosti procesu tvorby – tvořivosti v rámci výtvarně-umělecké činnosti.
2. Oblast rozvoje sebepoznání, sociálních kompetencí a sociální a emoční inteligence, který směřuje k celkové kultivaci člověka.
3. Oblast rozvoje kreativního potenciálu člověka, který je důsledkem dvou předchozích oblastí rozvoje.

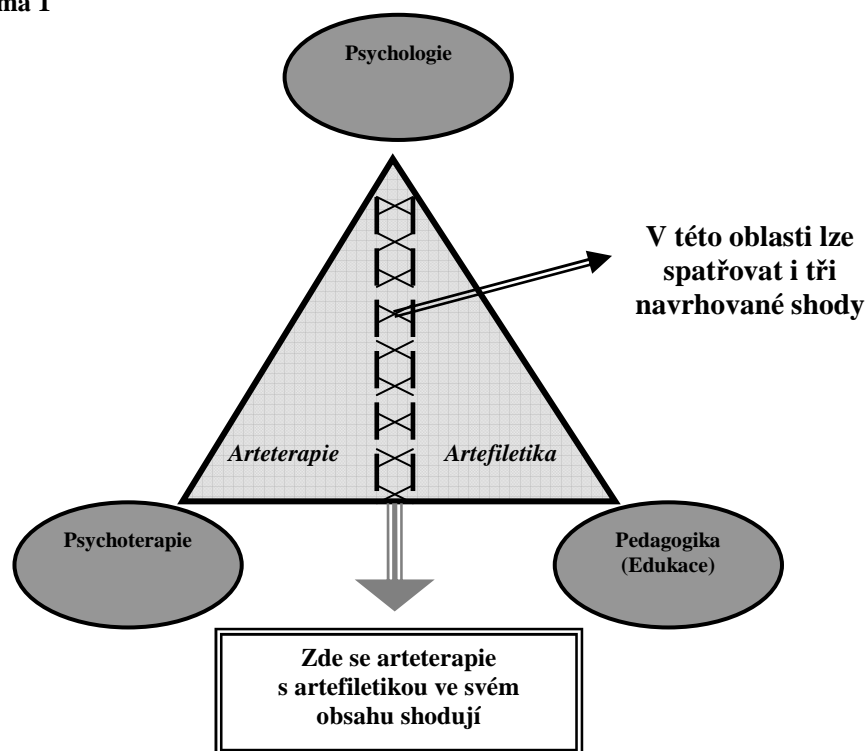
Tyto tři hlavní oblasti shody mezi arteterapií a artefiletikou tak mohou být jednou z významných shod, ale nutno upozornit, že se nejedná o vymezení všech možných shodných obsahů oborů arteterapie a artefiletiky, nýbrž o uvedení závěrů vyplývajících z předchozího textu, respektive navržení závěrů z různých tezí uváděných autorů, kteří se k této oblasti vyjadřují.

Jak si nyní také naznačíme, existují obory, které arteterapii a artefiletiku významně ovlivňují. Největší podíl arteterapie je z oblasti psychologie, psychoterapie a částečně i z pedagogiky. Oproti tomu na artefiletice se podílí především pedagogika, psychologie a z malé části i psychoterapie.

První uváděné schéma nám bude tyto závěry demonstrovat. Shodnou část lze spatřovat ve středu trojúhelníku. Je to ta část, kde se arteterapie a artefiletika překrývá a zároveň jsou v ní obsaženy i závěry, které jsme si uvedly jako tři hlavní oblasti shody mezi obory arteterapie a artefiletiky.

Jednotlivé vrcholy trojúhelníku zároveň upozorňují na obory, které arteterapii a artefiletiku ovlivňují a proto, pokud hovoříme o společných prvcích těchto oborů, musíme současně vzpomenout i na jejich existenci.

Schéma 1

Arteterapie je nejvíce ovlivněna psychologí a psychoterapií a z části i pedagogikou resp. edukací¹⁰¹. Artefiletiku ovlivňuje především pedagogika (edukace) a psychologie, ale nezanedbatelný podíl má i psychoterapeutické hledisko.

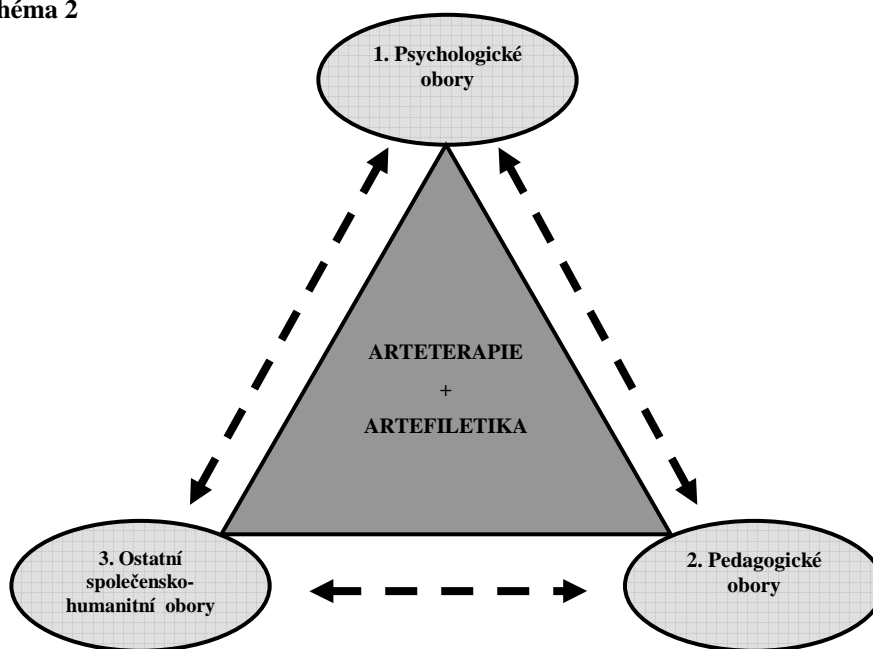
Arteterapii a artefiletiku však ovlivňují i obory, ze kterých se „odštěpily“, jak bylo již naznačeno v první kapitole této práce. Vědní obory jako je psychologie, pedagogika, výtvarná výchova, psychoterapie, estetika, dějiny umění, filosofie, etika a sociologie se zdají být těmi nejzásadnějšími pro arteterapii a artefiletiku. Ovlivňovaly je při zrodu, ovlivňují nyní a i nadále ovlivňovat jistě budou.

¹⁰¹ Pozn. Hovoříme o edukaci, jelikož v sobě zahrnuje výchovu i vzdělávání. Pedagogika je vědou o edukaci (výchově i vzdělávání). Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 32.

Proto pokud v této kapitole mluvíme o společných prvcích oborů arteterapie a artefiletiky, je vhodné poukázat i na obory, které je ovlivňují a na kterých základech se arteterapie i artefiletika „rodila“.

Druhé uvedené schéma nám může být přehledným příkladem.

Schéma 2

Jak je ze schématu patrné, jsou 3 základní oblasti oborů, ze kterých arteterapie a artefiletika vznikla a zároveň je nejvíce ovlivnily.

- Psychologické obory - obecná psychologie, dějiny psychologie, sociální psychologie, psychopatologie, psychologie osobnosti, vývojová psychologie, biologická psychologie, ...
- Pedagogické obory - dějiny pedagogiky a dějiny školství, obecná pedagogika, srovnávací pedagogika, filosofie výchovy, teorie výchovy, sociologie výchovy, pedagogická antropologie, pedagogická psychologie, speciální pedagogika (etopedie, psychopedie, oftalmopedie, surdopedie, logopedie, somatopedie), sociální pedagogika, pedagogika volného času, andragogika, ...

- Ostatní společensko-humanitní obory¹⁰² - filosofie, sociologie, antropologie, estetika (uměnověda), dějiny umění, ...

Ukázali jsme si shodu oborů arteterapie a artefiletiky v oblasti oborů, ze kterých shodně vycházejí. Kromě toho jsme upozornili na vědní obory, které přímo arteterapii i artefiletiku ovlivňují a z kterých, dá se říci, tyto obory „vzešly“ a významně čerpají.

Pokud tedy hovoříme o arteterapii a artefiletice, nemůžeme opomenout poukázat na jejich zásadní „vazbu“ k vědním disciplínám, bez kterých by jejich vznik nebyl možný. Tyto vazby jsme se proto snažili ukázat na jednoduchých a zároveň generalizovaných schématech.

Tento výčet shod by měl postačit pro ujasnění si míry „provázanosti“ oborů a následně tak vzniká prostor pro vymezení si jejich zřetelných rozdílů. I proto se v následující podkapitole zaměříme na oblasti, v nichž se obory arteterapie a artefiletiky významně odlišují.

Na závěr této podkapitoly lze upozornit také na to, že tyto obory se v posledních letech velmi dynamicky rozvíjejí. Proto se dá očekávat i nový pohled nebo zpracování shodných prvků arteterapie a artefiletiky a také rozvoj a vznik nových zařízení a pracovišť, kde se budou oba zmíněné obory systematičtěji využívat a z kterých tak mohou plynout další nové závěry.

2.2 Rozdílnosti oborů

Nyní si uvedeme stručnou charakteristiku rozdílných prvků arteterapie a artefiletiky. Pro vymezení nám poslouží teze několika autorů, kteří se této problematice věnují.

¹⁰² Pozn. Humanitní a společenské jsou vědy zabývající se člověkem a společností.

Nejkvalitnější vymezení rozdílů zpracovali J. Slavík a B. Škaloudová, kteří uvádějí, že „*od arteterapie se artefiletika odlišuje zejména tím, že není v první řadě soustředěna na léčbu psychiky žáka, ale (1) na jeho vzdělávání, (2) na jeho výrazovou kultivaci, (3) na rozvoj jeho umělecké tvořivosti, příp. na tzv. (4) pozitivní prevenci (tj. prevenci vzniku nebo rozvoje psychických a sociálních problémů).*

Všechny tyto body se dají shrnout pod jeden společný pojem zavedený P. Bourdieu (1998): **obohacování kulturního kapitálu.**“¹⁰³

Uvedený kulturní kapitál tak v sobě zahrnuje všechny čtyři zmíněné oblasti, které jsme si nyní uváděli. Proto jako základní odlišnost artefiletiky vůči arteterapii je, že jejím cílem je obohacení kulturního kapitálu jedince, se kterým se v artefiletice pracuje. Zato „*arteterapie je léčba psychiky prostřednictvím výtvarných aktivit, produktů výtvarné tvorby založené na prožitku, vnímání, sebereflexi, jakéhosi duševního autoportrétu.*“¹⁰⁴

Artefiletice, jak jsme výše naznačili, nejde primárně o léčbu, terapii, nápravu, ale o rozvoj jedince prostřednictvím výtvarných aktivit i jejich produktů. Artefiletika je také založena na prožitku, vnímání a sebereflexi, ale jako stěžejní činitel onoho rozvoje osobnosti je zde využíván dialog, který má vést k rozvoji sociálních kompetencí a také k prevenci psychosociálního selhávání, nebo-li onoho kulturního kapitálu.

Z odlišnosti od psychoterapie vyplývá, že artefiletika, na rozdíl od arteterapie, sice používá některé psychoterapeutické pojmy (např. nevědomí, přenos, archetyp), ale jenom v omezené a nezbytně nutné míře; naopak více se orientuje

¹⁰³ SLAVÍK, J.. *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním*. Dostupné na: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=9>.

¹⁰⁴ GIBODA, M., PEROUT, E. Arteterapie jako aplikované umění. *Arteterapie*, 2009, č. 17, s. 4.

k pojmosloví z oblasti pedagogiky, estetiky, teorie umění a tzv. post-analytické filozofie (Goodman, Quine, Peregrin aj.).¹⁰⁵

Slavík uvádí, že ve vzdělávacím a výchovném smyslu může artefiletika být jedním z nejúčinnějších způsobů, jak umožnit a dát žákům zakusit lidsky hluboký smysl umění a citlivý umělecký vztah ke světu vůbec a „terapeutická“ artefiletika, která jako preventivní a screeningová činnost může pomoci při řešení a vyřešení různých problémů žáků, psychických i sociálních, které jsou špatně „zachycovány“ v běžném školním, edukačním procesu při klasických hodinách.

I proto J. Slavík ukazuje na vhodnost artefiletiky začlenit i do středoškolského vyučování na školách pedagogických, sociálních a zdravotnických, kde by byla přínosnější než klasická, a v naší zemi tradiční, estetická výchova.¹⁰⁶

Díky základnímu ozřejmění rozdílných prvků oborů arteterapie a artefiletiky můžeme poukázat na to, že arteterapie je nejčastěji pojímána jako terapie a artefiletika jako výchova. Ale přesto mají tyto „sesterské“ obory společné východisko, kterým může být tvořivost a s tím spojený proces tvorby.

Proto v následující kapitole dáme větší prostor vymezení tvořivosti a procesu tvorby, díky čemuž můžeme poukázat i na zásadní význam procesu tvorby jako legitimní součásti oborů arteterapie a artefiletiky a tak vidět vhodnost volnočasových aktivit pro tyto zmiňované obory.

¹⁰⁵ Srov. SLAVÍK, J. *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním*.

Dostupné na: <http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=9>.

¹⁰⁶ Srov. SLAVÍK, J., *Od výrazu k dialogu ve výchově: Artefiletika*, s. 182.

3 PROCES TVORBY A TVOŘIVOST JAKO ZÁKLAD ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY

V této kapitole se budeme zabývat tématem tvorby - tvořivosti v arteterapii a artefiletice. Pokud každá činnost s sebou nese určitou míru kreativity (tvořivosti), pak je tomu tak i při výtvarných činnostech, které arteterapie i artefiletika využívá. Dalo by se říci, že tvořivý charakter je jakýmsi „jádnem“ obou oborů.

Nyní si proto uvedeme několik inspirací, proč je možné vidět proces tvorby a s ním spojenou tvořivost jako možný základ oborů arteterapie a artefiletiky. Skrze různé výroky autorů se pokusíme ukázat, že právě zmíněný proces tvorby a tvořivost oplývají významnými účinky, díky kterým je aplikace oborů arteterapie a artefiletiky i do volnočasových aktivit výtvarného směru vhodná.

Pro arteterapii, ale i pro artefiletiku můžeme považovat za vhodné tvrzení E. Syřišťové, která upozorňuje na důležitost „tvoření“, díky čemuž: *„člověk může většinou bez vážnějšího poškození přežít jakoukoli stresovou nebo ohrožující situaci, má-li možnost ji ztvárnit, stvořit, sdělit druhým.“*¹⁰⁷

Jelikož každý dospělý člověk, stejně tak i dítě, může zažít jakoukoli zátěžovou situaci, bylo by pak dobré mít vyhraněné místo působnosti ve všech výchovně-vzdělávacích institucích i pro arteterapii a artefiletiku.

Jak je vidět z výroku Syřišťové, je ztvárňování, tvoření a dialog velmi zásadním momentem při „předcházení“ vážnějším problémových či stresovým stavům a jiným obdobným duševně „potenciálně nebezpečným“ situacím.

Mimo to využití tvořivého výtvarného procesu nabízí alternativní formu komunikace – neverbální a symbolickou. Především pak u dětí, které skrze

¹⁰⁷ SYŘIŠŤOVÁ, E. *Člověk v kritických životních situacích*, s. 121.

tvoření a výsledně vzniklé artefakty mohou vyjádřit své pocity, přání, obavy nebo představy, které vycházejí z jejich vnitřního prožívání.¹⁰⁸

Pro arteterapii i artefiletiku jsou také děti zásadní sférou práce a jednou z hlavních oblastí, kde se oba zmíněné obory realizují. Proto se jako zásadní jeví i fakt, že „*tvořivý postoj je původně vlastní každému dítěti; je předpokladem toho, aby dítě v poznávání světa dohnalo společenské vědomí na daném vývojovém stupni.*“¹⁰⁹

Dalším vyslovením o tvořivosti, které je potvrzující pro tuto kapitolu je od L. Kysučana, který tvrdí: „*Čím více ze sebe vydáme, tím jsme tvořivější. ... Tím, že žijeme, zároveň tvoříme.*“¹¹⁰

Významnou skutečností je, že rozvoj tvořivých sil a tvořivosti je závislý i na oblasti nevědomí – přesněji náhle přicházející z nevědomí, díky čemuž můžeme zakoušet tzv. „*creatio continua*“, které znamená ustavičný akt tvořený v čase. Tvořivost se tak podobá „kvantovému skoku“ v duši, díky němuž se může odehrávat impulz k proměně a růstu. Ten pak směřuje k celosti člověka a také významně podporuje uzdravení.¹¹¹

Nyní se budeme věnovat pro tuto kapitolu stěžejnímu tvořivému procesu, tvořivosti a procesu tvorby, které jsou mimo jiné jedním ze stavebních kamenů oborů arteterapie i artefiletiky. Jak je možné si všimnout z výše uvedeného, tvořivost je důležitým fenoménem v životě lidí vůbec. I proto se dále v této práci pokusíme ukázat na význam tvořivosti a procesu tvorby.

¹⁰⁸ Srov. CASEOVÁ, C, DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie dětmi*, s. 11-12.

¹⁰⁹ POLÁKOVÁ, J. *Myšlenkové tvoření: Nárýs obecné teorie*, s. 80.

¹¹⁰ KYSUČAN, L. *Otázka či odpověď?* In MALINA, J., et. al. *O tvořivosti ve vědě, politice a umění*, s. 16-17.

¹¹¹ Srov. MÜLLER, A., MÜLLER, L., et al. *Slovník analytické psychologie*, s. 431.

Než-li přistoupíme k samotnému objasnění toho, co jsme se nyní snažili naznačit, uvedeme si nejprve v následujících kapitolách vymezení pojmů tvořivost a proces tvorby. Díky čemuž si ujasníme obsahový charakter, ze kterého budeme v této práci vycházet.

3.1 Vymezení tvořivosti a procesu tvorby

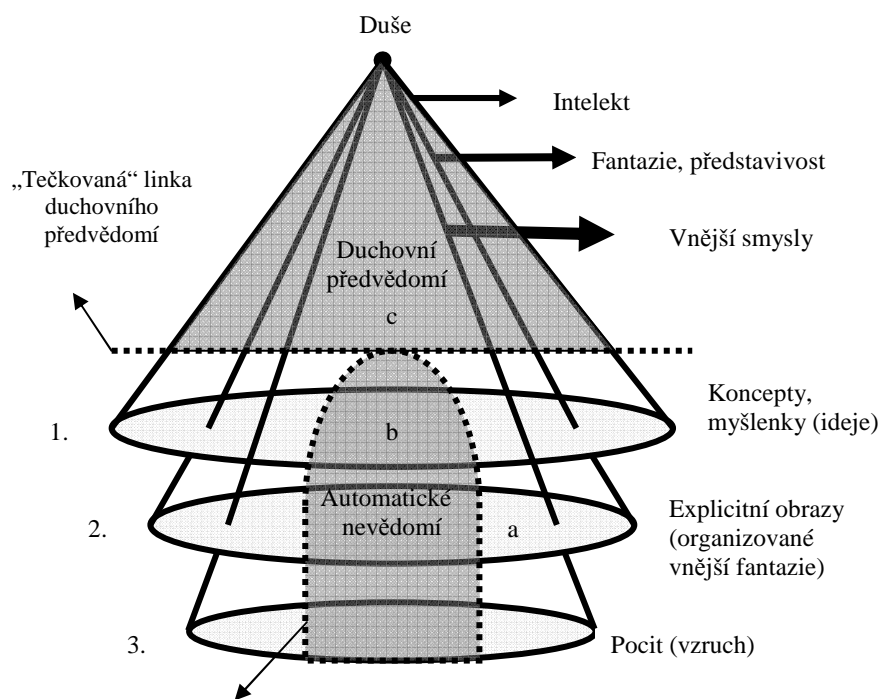
Nyní si ukážeme definice tvořivosti (nebo-li kreativity) a také procesu tvorby, kterým se tvořivost může realizovat. Oba pojmy jsou doprovázeny filosofickým i psychologickým postojem jednotlivých autorů, jelikož oba paralelní pohledy na tvořivost nám udávají komplexnější vymezení tvořivosti. Nutno upozornit, že v této práci bude kreativita chápána jako synonymum tvořivosti.

Tvořivost je souborem velmi specifických schopností a dovedností „duše“ člověka, které nás zřetelně odlišují od zvířat a proto se k ní vážou především typicky lidské schopnosti a vlastnosti, kterými jsou například originalita, novost, nápaditost, možnost nahlížet na věci inovativním způsobem a mnoho dalších podobných.

V tvořivých činnostech se odráží kromě zmiňovaného i nevědomé prvky, které značně ovlivňují její tvorbu i průběh, proto je nutností – pokud hovoříme o „duši“ člověka brát v potaz i sílu nevědomí.

Velmi zajímavý koncept uvádí J. Maritain, ve své knize „*Creative intuition in art and poetry*“, v němž lze spatřovat množství oblastí, které ovlivňují jak tvořivost, tak proces tvorby.

Uvedeme si Maritainův diagram, ve kterém jsou uvedeny rozmanité oblasti vlastní „duši“ člověka. Tvořivost vychází ze samé podstaty duše, která je ovlivněna mnoha dalšími význačnými prvky, jak je vidět na níže uvedeném diagramu.

„Tečkovaná“ linka „zvířecí“ automatického nevědomí

112

- První kruh představuje svět pojmů a myšlenek ve formě explicitního uskupení. Oblast fungování koncepčního, logického a racionálního myšlení.
- Druhý kruh představuje svět obrazů ve formě výslovného a definitivního uskupení, zapojuje se do procesu (smyslového) vnímání.
- Třetí kruh představuje intuitivní údaje poskytované vnějšími pocity (vzruchy), které jsou téměř nevědomé, stávají se smyslovým vnímáním (vjemy), když jsou interpretovány a strukturovány nástroji paměti, představivosti a dalších vnitřních smyslů.¹¹³

Tyto tři kruhy tvoří základny pro jednotlivé kužely – kužely mají ve svém společném vrcholu ústřední bod, kterým je „Duše“, odtud vychází velice silná dynamická síla, která se rozkládá do všech tří kuželů a jejichž dynamika pracuje směrem nahoru i dolů.

¹¹² Srov. MARITAIN, J. *Creative intuition in art and poetry*, s. 77.

¹¹³ Tamtéž, s. 76-77.

V oblasti automatického nevědomí a duchovního předvědomí jsou zastoupeny koncepty, myšlenky (ideje), obrazy a také smyslové vnímání (vjemy).

A obrazy, ty lze spatřovat ve třech různých oblastech patřících: do oblasti vědomí (a) či do oblasti automatického nevědomí (b) nebo do oblasti duchovního předvědomí (c).¹¹⁴

Z diagramu je patrná vzájemná propojenost všech uvedených oblastí, které nepůsobí izolovaně, ale naopak často vystupují v návaznosti na sebe nebo v paralelním sledu. Za stěžejní se jeví nejvyšší oblast „Duše“, ze které vše zmiňované vychází a spojuje tak všechny oblasti do sebe. Duše je podle Maritaina nejvýznamnější oblastí, ve které vše začíná i končí. Proto tvořivost, stejně jako ostatní schopnosti lidské duše, má svůj původ v nejvyšším bodu diagramu, v duši člověka, do které se „promítají“ všechny ostatní vlastnosti duše.

Nutno upozornit, že pohledů a definování tvořivosti je značné množství, přičemž se dle jednotlivých autorů v různých bodech často liší. Velmi obdobná situace je u procesu tvorby, který zmiňovanou tvořivost uvádí v naplnění a završuje ji. I z toho důvodu se v následujících podkapitolách pokusíme tvořivost i proces tvorby definovat úžeji a jasně poukázat na jejich charakteristické prvky, ale i některé výzkumy, které zásadně ovlivnily přístup a chápání těchto, dá se říci, abstraktnějších a ne zcela snadno a jasně definovatelných pojmů.

3.1.1 Tvořivost

Již dlouhou dobu trvá zájem o fenomén tvořivosti. I přes četné vědecké výzkumy se nedospělo tak daleko, aby se tvořivost dala vymezit jedinou možnou a všeobjmající definicí.¹¹⁵ Obsah tvořivosti je vymezován použitím různých

¹¹⁴ Srov. MARITAIN, J. *Creative intuition in art and poetry*, s. 79.

¹¹⁵ Srov. HONZÍKOVÁ, J. *Vliv expresivních výchov na rozvoj neverbální tvořivosti*. In *Sociální souvislosti výchovy a vzdělávání*, s. 1. Dostupné na: http://www.ped.muni.cz/CAPV11/4sekce/4_CAPV_Honzikova.pdf.

kritérií, tudíž tento termín je značně konfušní. ¹¹⁶ Nyní, i přes značnou možnost rozličných definic tvořivosti, si uvedeme několik, které se jeví vhodnými pro účely této práce.

„Slovo *KREATIVITA* (nebo-li tvořivost) je z latinského základu „*creare*“¹¹⁷ – tvořím. Je to schopnost nalézat nová řešení, nové postupy, obecně řečeno, je to schopnost produkovat *novum*.“¹¹⁸ A zároveň je kreativita dynamický proces, který se neustále vyvíjí a rozvíjí.¹¹⁹

V encyklopedickém slovníku nacházíme definici tvořivosti, která zní následovně: „*Tvořivost je psychická dispozice pro nové, původní zpracování problému; základem je tvořivé myšlení či představivost, schopnost nalézat nejen správná, ale zároveň původní, originální řešení.*“¹²⁰

Velký prostor tvořivosti dává především psychologie. Například M. Nakonečný mluví o tvořivosti jako o zvláštním případě osobnostních schopností, jde o schopnost originální a hodnotné intelektuální produkce v kterékoli oblasti lidské činnosti (umění, technika,...).¹²¹ Tvořivost je komplexní schopností, ve které se uplatňují kognitivní a motivační faktory, ale i neintelektové rysy osobnosti.¹²²

Dalším z mnoha různých definování tvořivosti uvádí Ch. Rycroft, který tvořivost definuje jako: „*Schopnost dojít k neotřelému, ale správnému řešení určitého problému. Schopnost vytvářet imaginativní díla, která jsou přesvědčivá, významná, atd.*“¹²³

¹¹⁶ Srov. GEIST, B. *Psychologický slovník*, s. 310.

¹¹⁷ Pozn. Z latiny – *creātiō* – volba, stvoření. Nebo také *creō* – tvořit, rodit. Srov. KÁBRT, J., KUCHARSKÝ, P., et al. *Latinsko/český slovník*, s. 141-142.

¹¹⁸ KÖNIGOVÁ, M. *Tvořivost = kreativita*, s. 117.

¹¹⁹ Srov. LANDAU, E. *Odvaha k nadání*, s. 26.

¹²⁰ *Velký naučný slovník m/ž*, s. 1531.

¹²¹ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*, s. 304.

¹²² Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 217.

¹²³ RYCROFT, CH. *Kritický slovník psychoanalýzy*, s. 68.

K tvořivosti se vyjadřuje i sir H. Read, který uvádí koncept M. Bubera, který se problematice tvořivosti věnuje: „...*docela nedávno byl tento pojem, dříve vyhrazený božské činnosti stvořitelské, metaforicky přenesen na lidské činnosti, jmenovitě na díla géniů v oblasti umění. Poté bylo zjištěno, že tato tvořivá tendence, jejíž projevy dosahují vrcholu géniů se vyskytuje, byť i v menším stupni, u všech lidí.*“¹²⁴

K výše zmíněnému můžeme vidět potvrzující postoj od J. Zinkera, který uvádí, že „*tvořivost je prolomením hranic, potvrzením života za životem – života přesahujícího sebe sama. Pro svou vlastní celistvost od nás život žádá, abychom potvrdili svou nejvnitřnější přirozenost, svou podstatu lidských bytostí... Tvořivost je potvrzením božství každého člověka.*“¹²⁵

Dále J. Pokorný o tvořivosti mluví s upozorněním na nejvyšší projev lidského ducha, který umožňuje aktivitu, který s sebou přináší doposud neznámé originální, nové a také společensky hodnotné produkty, díla jak materiální, tak duchovní povahy. Kromě toho staví tvořivost do protikladu ke konvenčnosti, rigidnosti, rutině, stereotypnosti a šablonovitosti.¹²⁶

Tvořivost můžeme chápat v užším i širším smyslu. Přičemž v širším smyslu je tvořivost vlastní každému „*duševně zdravému*“¹²⁷ jedinci, i když někdy v menší nebo větší míře. V užším smyslu bývá tvořivost chápána především ve vztahu k umělcům, vědcům a vynálezům.¹²⁸

¹²⁴ READ, H. *Výchova uměním*, s. 327.

¹²⁵ ZINKER, J. *Tvůrčí proces v Gestalt terapii*, s. 1.

¹²⁶ Srov. POKORNÝ, J. *Tvořivé myšlení*, s. 2.

¹²⁷ Pozn. Dle Syřišťové je tvořivost vlastní i duševně nemocným jedincům a nedá se jim upírat, jelikož oplývají tvořivým potenciálem. Především Syřišťová vyzdvihuje tvořivost schizofrenních pacientů, kterým se také významně věnovala. Srov. SYŘIŠŤOVÁ, E. *Člověk v kritických životních situacích*, s. 120-121.

¹²⁸ Srov. HONZÍKOVÁ, J. *Vliv expresivních výchov na rozvoj neverbální tvořivosti*. In *Sociální souvislosti výchovy a vzdělávání*, s. 1. Dostupné na: http://www.ped.muni.cz/CAPV11/4sekce/4_CAPV_Honzikova.pdf.

„U kořenů tvořivosti nacházíme napětí a boj...Tvořivost jako základní lidská možnost je výrazem příznačně lidského nepokoje a nespokojenosti, projevem touhy po změně, po založení čehosi nového, lepšího...“¹²⁹

Pokud mluvíme o tvořivosti, musíme upozornit na to, že většina existujících definic se více či méně sbíhá v ústředních termínech, kterými jsou především novost, originalita nebo původnost.¹³⁰ Tvořivost je vlastní všem lidem a především pak nejpatrnější je v činnosti umělců a géníů, přičemž tyto schopnosti byly v minulosti přisuzovány především „bohům“ a všemu původně božskému.

Z výše uvedeného je patrné, že tvořivost je abstraktním pojmem, který se těžko přesně vymezuje, protože pokud o ní hovoříme, sami cítíme, že je nám blízká, ale přesto vzdálená a hmatatelně neuchopitelná. I proto je vhodné dát jí prostor v následující kapitole, kde se podíváme především na její historický vývoj a výzkumy s ní spjaté, z kterých vzešly také různé klasifikace typů a prvků tvořivosti.

3.1.1.1 Historie, výzkumy a testy tvořivosti

Na tvořivost se dá nahlížet i z hlediska jejího historického vývoje. Ten nám může komplexněji pojednat o pojmu tvořivosti, který se díky svojí abstraktní podobě měnil stejně jako jednotlivá historická období. Až díky jednotlivým výzkumům se tvořivost formovala do dnešní podoby.

I proto tyto výzkumy přispěly ke kvalitnějšímu postihnutí tohoto pojmu a je jasné, že i nadále se budou zpřesňovat pod vlivem nových zjištění v této oblasti.

¹²⁹ MOKREJŠ, A. *Duchovní svět F. X. Šaldy*, s. 35.

¹³⁰ Srov. BAKALÁŘ, E., ERAZÍM, P. *Kapitoly z psychologie tvořivosti: O tom, co je psychologie tvořivosti a o bariérách v koncepční a tvořivé práci*, s. 115.

Významným momentem v historii kreativity byla víra v bohy nebo boha, těm jediným se připisovali možnosti vnuknout lidem inspiraci a tvůrčí myšlenky. Prostředníkem a zprostředkovatelem mezi bohy a člověkem byly múzy¹³¹. Toto přesvědčení trvalo od nejranějších dob až do renesance.¹³²

Během renesance se však tento pohled vytratil a nahradila ho nová myšlenka, ve které byla tvořivost chápána jako záležitost zděděných genů. Především pak v období osvícenství a pod vlivem humanismu. W. Duff v roce 1767 zveřejnil dílo „*Essays on Original Genius*“¹³³, ve kterém se mimo jiné věnoval i vlastnostem originálních geniů a záhadám tvořivé mysli. Duff jako první přišel s teorií o biologicko-psychosociální povaze tvůrčího procesu.¹³⁴

Devatenácté století s sebou přineslo zásadní odmítnutí božské příčiny tvořivosti. V této době se objevují spory o významu dědičnosti na tvořivost. Je nutné také upozornit na skutečnost, že díky profilování nových vědních oborů a také důraznému zájmu o člověka se kreativita začíná stávat zásadním tématem.

Psycholog a antropolog sir F. Galton je z prvních, kteří přispěli k výzkumu a úvahám o kreativitě hned několika objevy. Nejdůležitějším se zdá být jeho zjištění o dědičnosti tvořivosti, které popsal ve svém díle z roku 1869 „*Hereditary Genius*.“¹³⁵ Dědičnost tvořivosti se snažil ukázat a potvrdit na výjimečných lidech, ale opomíjel však působení podnětného prostředí, vzdělání a příležitostí.¹³⁶ Kromě zmíněného Galton „objevil“ koncept volných asociací – nevědomé lze učinit vědomým prostřednictvím myšlenkových asociací.¹³⁷

¹³¹ Pozn. Existovalo devět múz (Kalliopé, Euterpé, Erató,...), které v sobě přinášely lidem jednotlivá umění. Byly dcerami nejvyššího boha Dia a bohyně paměti Mnemosyné.

¹³² Srov. DACEY, J, LENNON, K. *Kreativita*, s. 20.

¹³³ Pozn. „Eseje o originálních géniích“. William Duff žil v letech 1732-1815, byl spisovatelem a skotským ministrem. Srov. *Indiana University-Human Intelligence: William Duff*. Dostupné na: <http://www.indiana.edu/~intell/duff.shtml>.

¹³⁴ Srov. DACEY, J, LENNON, K. *Kreativita*, s. 27-29.

¹³⁵ Pozn. „Dědičná genialita“.

¹³⁶ Srov. PLHÁKOVÁ, A. *Průkopníci výzkumu inteligence*, s. 7. Dostupné na: <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/psychol8/psychol8-1.pdf>.

¹³⁷ Srov. DACEY, J, LENNON, K. *Kreativita*, s. 31.

Existují však i další osobnosti, které se podobně jako Galton věnují otázce vlivu prostředí a rodiny. Jsou jimi například současní američtí psychologové D. K. Simontov a H. Gardner a nebo také M. Csikszentmihalyi.

Další významnou osobností v oblasti historie tvořivosti je G. Wallas¹³⁸, který v roce 1926 publikoval svoji knihu s názvem „*The Art of Thought*.”¹³⁹ V ní popsal čtyři resp. původně pět fází tvůrčího procesu.¹⁴⁰

(Tyto fáze jsou uvedeny v kapitole s názvem „Fáze tvořivého procesu“.)

Nebo uveďme také M. Wertheimera, který se dopracoval k závěru, že k tvořivosti vede získání nového pohledu na celý problém, nikoli nové uspořádání jeho částí, či W. Köhlera a jeho experiment se šimpanzi popsaný v knize „*Mentalita opic*“, ze kterého hojně čerpali různí psychologové k podpoře tvrzení, že učení a tvořivost zahrnují nové utřídění nebo vytvoření nové struktury gestaltů. Oba zmínění autoři byli právě zastánci tzv. gestaltismu.¹⁴¹

Velmi významným badatelem je J. P. Guilford; ten v roce 1950 svou přednáškou podnítil veliký zájem psychologů o oblast tvořivosti. Guilford se také sám zajímal o výzkum tvořivosti a jejího rozvoje. Pojem „creativity“ (kreativita) zavádí v roce 1949 v rámci svého referátu na konferenci Americké psychologické asociace. Tímto pojmem označil novou oblast týkající se výzkumných prací z různých oborů a také novějších proudů myšlení.¹⁴²

A. F. Osborne v roce 1954 zakládá „Creative Education Foundation“. Napsal knihy „*Your Creative Power*“ (1948), „*Applied Imagination: Principles and Procedures of Creative Thinking*“ (1953) a „*How to Become More Creative*“

¹³⁸ Pozn. 1858 – 1932, anglický sociální psycholog, pedagog.

¹³⁹ Pozn. „Umění myšlenky“.

¹⁴⁰ Srov. DACEY, J, LENNON, K. *Kreativita*, s. 36.

¹⁴¹ Srov. Tamtéž, s. 35-36.

¹⁴² Srov. HONZÍKOVÁ, J. *Vliv expresivních výchov na rozvoj neverbální tvořivosti*. In *Sociální souvislosti výchovy a vzdělávání*, s. 1. Dostupné na: http://www.ped.muni.cz/CAPV11/4sekce/4_CAPV_Honzikova.pdf.

(1964).¹⁴³ Osborne také vymyslel velmi zásadní metodu s názvem “brainstorming” (metoda “bouře mozků”), která je populární dodnes a také se hojně využívá.¹⁴⁴

V roce 1974 J. L. Adams vytvořil a podrobně zpracoval tzv. „psychické bariéry tvořivosti“, které jsou zvláštním tématem z oblasti výzkumů tvořivosti. Adams kladl důraz na nevědomé zdroje tvořivosti, přičemž předpokládal, že množství tvůrčích nápadů je potlačeno nebo utlumeno díky tomu, že se jejich autory nenechají dostatečně uzrát v jejich podvědomí.¹⁴⁵

Mezi významné autory z oblasti tvořivosti posledních let patří J. Dacey a K. Lennonová, jenž vypracovali tzv. „Nový model kreativity“, v němž uvádějí hlavní zdroje kreativních schopností, kterými jsou:

- biologické znaky (mikroneurony, hormony, IQ, určující geny, dominantní hemisféra, koordinace mezi hemisférami),
- rysy osobnosti (například tolerance vůči dvojznačnosti, ochota riskovat, prodleva uspokojení),
- poznávací rysy (například vzdálené asociace, laterální myšlení),
- makrosociální okolnosti (jako jsou vztahy s rodinou a přáteli a druh bydlení),
- makrosociální podmínky (obec a práce, vzdělávací, náboženské, etnické, právní, ekonomické a politické prostředí).¹⁴⁶

V této podkapitole si také uvedeme stručný nástin několika reprezentativních a základních testů tvořivosti. Testy tvořivosti existují i v rámci rozmanitých osobnostních testů; ty zde uváděné jsou pouze výběrem z nejznámějších možných testů tvořivosti.

¹⁴³ Pozn. „Vaše tvořivá síla“, „Aplikovaná představivost: Zásady a postupy tvůrčího myšlení“, „Jak se stát více tvořivým“.

¹⁴⁴ Srov. *Creative Education Foundation* Dostupné na: http://www.creativeeducationfoundation.org/?page_id=289.

¹⁴⁵ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 223.

¹⁴⁶ DACEY, J., LENNON, K. *Kreativita*, s. 17.

Jako první zmiňme Guilfordův test divergentního myšlení, který se orientuje pouze na některé aspekty tvořivosti, především pak na originalitu, flexibilitu, fluenci a redefinování.¹⁴⁷

E. P. Torrance pak v návaznosti na Guilforda v roce 1966 vyvíjí “Test of Creative Thinking”¹⁴⁸; existují dvě verze tohoto testu – verbální a figurální. Tento test je součástí tzv. „Minnesotské baterie“.¹⁴⁹

Dalším známým testem je tzv. „Kreatos“ od českého psychologa Schürerra, který se zaměřuje i na osobní diagnostiku. Jde o kresebný projektivní test. Existuje také novější metoda tzv. figurálního testu tvořivého myšlení, který zpracoval Urban. Za jeho pomoci můžeme získat základní informace o tvořivém potenciálu jedince.¹⁵⁰

Z posledních let uveďme například „The Creativity Achievement Questionnaire”¹⁵¹, který byl popsán v roce 2005.¹⁵²

Nutno na závěr podotknout, že historie tvořivosti a s tím spojené i mnohé výzkumy v oblasti tvořivosti tvoří velmi obsáhlý celek, který je však velmi nejednotný. Jak například uvádí i M. Nakonečný, „*existuje celá řada teorií tvořivosti.*“¹⁵³

Pro účely této práce výše uvedený přehled historie a nejznámějších výzkumů i testů tvořivosti postačí a má sloužit jako výběr stěžejních fakt, jelikož tato oblast nese rozsáhlou faktografii, která by mohla obsáhnout celou samostatnou práci.

¹⁴⁷ Srov. JÍRŮ, L. *K problematice vztahu kreativity a inteligence*, s. 14. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/79674/pdf_m.

¹⁴⁸ Pozn. „Test tvořivého myšlení“.

¹⁴⁹ *Torrance Center for Creativity & Talent Development*. Dostupné na: <http://www.coe.uga.edu/torrance/index.html>.

¹⁵⁰ Srov. JÍRŮ, L. *K problematice vztahu kreativity a inteligence*, s. 14. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/79674/pdf_m.

¹⁵¹ Pozn. „Dotazník po úspěších tvořivosti“.

¹⁵² Srov. *Creativity*. Dostupné na: <http://en.wikipedia.org/wiki/Creativity>.

¹⁵³ NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 221.

I přesto nemůžeme opomenout uvést také typy a prvky tvořivosti, kterým je dán prostor v následující podkapitole.

3.1.1.2 Druhy tvořivosti a prvky tvořivosti – tvůrčí schopnosti

Existuje několik druhů tvořivosti, které autoři rozlišují v rozdílných pojetích. Zde si uvedeme pár základních pro lepší představu, že na tvořivost se dá nahlížet i z hlediska jejích druhů, které jsou ovlivněny především zaměřením jednotlivých autorů.

Uvedme například typy tvořivosti, které rozlišuje J. P. Guilford, a to:

- *figurální* (např. sochy, architektura, umělecké truhlářství),
- *symbolická* (např. matematika, hudba, balet),
- *sémantická* (např. žurnalistika, psaní divadelních her),
- *sociální (chování)* (např. psychologie, výuka, školní veřejná činnost).¹⁵⁴

Existují také dva základní druhy tvořivosti, kterými je tvořivost:

- *specifická*, která je vymezena oblastí, ve které se uplatňuje tvořivost vědecká, organizační, sociální, umělecká a technická; specifická tvořivost je tedy zaměřena na nových výsledcích,
- *nespecifická*, ta je charakteristická mnohými nápady a není zaměřena na řešení konkrétního závažného problému; výsledkem této tvořivosti je tvůrčí výkon, který však nemusí být plně dokonalý a jde v ní o nápad více než o výsledné provedení.^{155 156}

¹⁵⁴ DACEY, J., LENNON, K. *Kreativita*, s. 50.

¹⁵⁵ Srov. SMÉKAL, V. *Tvořivost a škola*. In JŮVA, V., et. al. *Tvořivost v práci učitele a žáka*, s. 7-16.

¹⁵⁶ Srov. HONZÍKOVÁ, J. *Vliv expresivních výchov na rozvoj neverbální tvořivosti*. In *Sociální souvislosti výchovy a vzdělávání*, s 1-2. Dostupné na: http://www.ped.muni.cz/CAPV11/4sekce/4_CAPV_Honzikova.pdf.

Nebo uveďme také dělení tvořivosti na subjektivní a objektivní, tyto typy se popisují následovně.

- *Objektivní* tvořivost zahrnuje dosud neznámé a nové společensky hodnotné výtvoř (umění, věda). Výsledkem této tvořivosti je něco zcela nového.
- *Subjektivní* tvořivost se spojuje s jedincem, který vytváří produkt, jenž je nový pouze pro něj, ale jinak je už známý.^{157 158}

Další možné dělení tvořivosti můžeme nalézt u C. W. Taylora z roku 1960, ten rozlišil tvořivost na:

- *expresivní* (například kresba),
- *produktivní* (materiální produkty),
- *invenční* (vynálezy, zlepšovací návrhy),
- *inovační* (nalezení nového řešení),
- *emergentní* (dané prvky vstupují do nových souvislostí a vytváří tak vyšší formu).¹⁵⁹

Jako poslední možné typy lidské tvořivosti uvedeme rozdělení podle B. Blažka, který tvořivost dělí na existenciální a instrumentální.

- *Existenciální* (bytostnou), která zasahuje do všech sfér lidského bytí, je univerzálním lidským rysem, lze jí napomáhat a nelze ji vyučovat, může jí napomáhat každé otevřené lidské společenství, ve svém projevu zůstává laická, je zaměřena na smysl života, hlavní teoretické východisko má v humanistické psychologii, je to hra pojímaná jako jazyk nebo jako sociální prostředí.
- *Instrumentální* se týká zvláštních vloh člověka, v rozvinuté podobě je vlastností výjimečných jedinců, lze jí vyučovat, vyučují ji specializovaní odborníci, směřuje k profesionalizaci, je zaměřena na podávání výkonu, hlavní východiska jsou v teorii učení a chování

¹⁵⁷ Srov. *Psychologie 1-14*. Dostupné na: http://pf.ujep.cz/user_files/psychologie-1-14.pdf.

¹⁵⁸ Srov. MAŇÁK, J. *Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků*, s. 73.

¹⁵⁹ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 223.

(behaviorismus), je to hra ostře odlišovaná od práce a pojímaná jako nástroj, prostředek.

Tvořivost existenciální tak představuje způsob bytí a tvořivost instrumentální je pak prostředkem, nástrojem.¹⁶⁰

Jak je zde patrné, existuje mnoho různých typů tvořivosti, stejně tak se s tvořivostí spojují různorodé aspekty.

Při posuzování tvořivosti můžeme vycházet podle W.D. MacKinnona a jeho tří podmínek. MacKinnon tvořivost chápe jako proces, který probíhá v čase a je charakterizován originalitou, adaptivností a realizací. Zmíněné podmínky uvádí B. Chalupa, ve své knize „*Tvořivé myšlení*“.

- *Tvořivost vyžaduje odpověď nebo myšlenku, která je nová, nebo alespoň statisticky řídká.*
- *Novost a originalita myšlenky nestačí...musí být do jisté míry přizpůsobena realitě, sloužit k řešení problému, být přizpůsobena situaci nebo sloužit k dosažení poznatelného cíle.*
- *Pravá tvořivost vyžaduje potvrzení originálního vhledu, jeho zhodnocení, elaboraci, úplný vývoj.*¹⁶¹

E. Landou uvádí následující tezi, kde upozorňuje na rozličnost kreativity a to díky tomu, že „*byla objevena mnohostrannost kreativity, ukázalo se, že existuje tolik druhů kreativity, kolik je lidských činností, tolik jejích aspektů, kolik jich má lidská povaha (fyzický, psychický, intelektuální, sociální, emocionální atd.), že se vyskytuje na všech věkových stupních a ve všech kulturách. Různé druhy a aspekty se liší v míře a úrovni, kontinuitu nelze najít v produktu kreativity, nýbrž přímo v kreativním procesu.*“¹⁶²

¹⁶⁰ KULKA, J. *Psychologie umění*, s. 378.

¹⁶¹ CHALUPA, B. *Tvořivé myšlení: tvořivost jako dobrodružství poznání*, s. 20.

¹⁶² LANDAU, E. *Odvaha k nadání*, s. 27.

Pokud hovoříme o typech či prvcích kreativity, nemůžeme vyčerpat všechny dosavadní klasifikace. I proto se následovně zaměříme také na proces tvorby, díky čemuž si ukážeme i další souvislosti, které s sebou tvořivost přináší.

Vymezíme si proces tvorby, který je přes abstraktně laděnou přítomnost tvořivosti více reálným projevem zmíněné tvořivosti.

3.1.2 Proces tvorby - tvůrčí proces

Pokud mluvíme o tvořivém procesu, máme na mysli postupné, vnitřně spojené a na sebe navazující změny, které vedou k výslednému novému produktu (a to ve sféře výkonu, myšlení nebo artefaktu).¹⁶³

Proces tvorby je tedy stěžejním prvkem, bez kterého by žádné výsledné dílo (artefakt) nikdy nemohlo vzniknout. Tímto „nezaměnitelným“ a důležitým prvkem vzniku každého díla se zabývá i Antonín Mokrejš, který v mnoha prvcích vychází z filosofa F. X. Šaldy. K procesu tvorby se mimo jiné vyjadřuje ve své knize *„Umění, skutečnost, poznání“*, která vyšla již v roce 1966, ale i přesto nepostrádá svoji aktuálnost. Mimo to je velmi podnětným textem i k osobním úvahám v rámci podstaty umění a tvořivosti.

Mokrejš dělí aktualizaci skutečnosti do dvou fází, do dvou odlišných procesů, které jsou nezbytné pro existenci umění a oba procesy ji zakládají. První fází je „proces tvoření“ – přičemž ke zpřítomnění skutečnosti dochází tvorbou zvláštního světa uměleckého díla. A druhým je „proces uchování“ nebo také „potvrzení uměleckého díla“ jako zvláštního celku zpřítomňujícího skutečnost.¹⁶⁴

Nepostradatelným prvotním momentem se pak stává intenzivní zážitek, kolem kterého dále krystalizuje tvůrčí záměr. Rozvojem a organizací tohoto tvůrčího záměru vzniká vize díla (uměleckého), která má zatím podobu duchovou, jak ji Mokrejš nazýval. Měl na mysli podobu nehmotnou, ke které je potřeba

¹⁶³ Srov. MAŇÁK, J. *Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků*, s. 77.

¹⁶⁴ Srov. MOKREJŠ, A. *Umění, skutečnost, poznání*, s. 171.

spoluúčasti vědomých a podvědomých složek psychiky (umělcovy). V tomto procesu je tedy sloučeno uvědomělé s neuvědomělým. Tvorba vychází ze samého dna lidské duše, z podvědomí.

Podstatným se na zmíněném procesu jeví skutečnost, že tento proces „zasahuje až k samotným zdrojům a kořenům lidského prožívání světa, dotýká se základních vazeb člověka a skutečnosti.“¹⁶⁵

Mokrejš se snaží popsat zrod a charakter tvůrčího procesu. K této oblasti bychom mohli ukázat i zčásti odlišný pohled, tentokrát autorky M. Königové, ve kterém je shodným, jako u Mokrejše, moment přítomnosti energie.

*„Při vlastní tvorbě ... se uvolňuje přebytná energie, dochází k rozpoutání hry představ, vzpomínek, citů. Tvůrce je krajně soustředěn, bere věc naprosto vážně. ... Při samotném tvoření se uplatňuje snění, volná hra představ, uspokojení z manuální práce. Je usměrňována duševní i tělesná činnost, která vede k hmotnému zpředmětnění představ.“*¹⁶⁶

Dále Königová definuje tvůrčí proces jako přetváření individuální nebo obecně lidské zkušenosti do nového uspořádání, nové organizace, přičemž jde o objevení nových prostředků při řešení nového nebo známého problému a sdělení výsledků ostatním.¹⁶⁷

Ivo Pondělíček – další český autor, estetik a psycholog, který ve své knize „*Fantaskní umění*“ o tvorbě mluví především jako o přirozené nutnosti. Jeho kniha vychází roku 1964, jde o současníka Mokrejše.

Pojetí tvorby Pondělíčka vychází ze dvou skutečností – v první je chápáno racionálně, tvořené z vědomí a přísně logicky. V druhé ukazuje na existenci

¹⁶⁵ MOKREJŠ, A. *Umění, skutečnost, poznání*, s. 173.

¹⁶⁶ KÖNIGOVÁ, M. *Tvořivost = kreativita*, s. 52.

¹⁶⁷ Srov. Tamtéž, s. 118.

zdrojů tvorby, které vycházejí z nevědomí nebo kde se nevědomí do vědomí vstřebává bez jakýkoliv reflexí.¹⁶⁸

„Každá pracovní činnost stejně jako každá umělecká činnost vzniká z potřeby, z vědomí materiálně nebo duchovně pociťovaného nedostatku něčeho. Zajišťující duševní rovnováhu i vyrovnanost cílů a tužeb, mají tím obě pro duševní život jedince i společnosti také duševně hygienický a psychoterapeutický charakter, neboť odstraňují přirozený rozpor mezi pociťovaným nedostatkem a možnostmi.“

169

Další pojetí tvorby, které potvrzuje tvorbu jako nezastupitelnou součást života uvádí Mokrejš, který čerpá z F. X. Šaldy – dala by se nazvat „Tvorba jako potřeba řádu“.

*„Tvorba míří k řádu, protože je výrazem důvěry k životu a víry v život a pramení v charakteristickém životním odporu k chaosu. V tvorbě se zračí tendence života k vzestupu a touha po harmonii a jednotě.“*¹⁷⁰

Mokrejš toto tvrzení ještě více specifikuje ve své další knize „Umění: a k čemu?“, kde ještě přesněji ozřejmuje význam tvorby v životě člověka.

*„Člověk, který tvořivě naplňuje svůj život, zároveň pociťuje zřetelně a názorně, že není na světě sám a že svět nemá tvářnost holého, prázdného a němého prostředí. Díky tomu objevuje svou volnost jako příležitost ke svobodnému převzetí odpovědnosti a nahlíží svou připravenost k takovému převzetí, poznává tedy svou příslušnost k bytí a svoji účast na jeho řádu.“*¹⁷¹

Dále můžeme vidět potvrzení výše zmíněného, tentokrát od R. Beana. Ten tvořivost vidí jako proces, kterým jedinec vyjadřuje svoji základní podstatu

¹⁶⁸ Srov. PONĎELÍČEK, I. *Fantaskní umění*, s. 154.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 157.

¹⁷⁰ MOKREJŠ, A. *Duchovní svět F. X. Šaldy*, s. 33.

¹⁷¹ MOKREJŠ, A. *Umění: a k čemu?*, s. 111.

prostřednictvím určité formy či média. Způsobem, jenž v něm vyvolává pocit uspokojení. Zmíněný proces posléze vyústí v produkt, který o svém původci něco sděluje. Přestože tvořivost jako proces vzniká a začíná uvnitř každého tvůrce – prvotním je pocit či nápad, který poté vyprodukuje určitý výsledek. Bean tedy tvořivost chápe jako proces i jako produkt.¹⁷²

Procesu tvorby se dle Mokrejše, Königové i Pondělíčka nedá upřít „nevědomý“ prvek, který je tomuto procesu vlastní. Bez vlévání nevědomého do našeho vědomí by tvořivost neměla dostatečnou sílu, aby se stávala reálnou. Tento jev se stává nutností – proces tvorby je pak přirozenou nutností, stejně jako práce, pracovní činnost. Dále pak je také patrná přítomnost energetického obalu tvořivého procesu.

K procesu tvorby se vyjádřili i „velikáni“ hlubinné psychologie, a to S. Freud a C. G. Jung. Oba vidí tvůrčí proces odlišně, jak si níže ukážeme, ale i tak by bylo na škodu si neuvést i jejich pojetí. Oba v rámci tvořivosti aplikují své hlubinně-psychologické pojetí, ale i přesto dospěli k rozdílným závěrům.

S. Freud proces tvorby pojímá následovně – tvůrčí proces je reakcí na setkání umělce s nějakým vnějším podnětem, ten v něm probudí pudové přání (spojené s jeho ranným dětstvím), umělec následně začne tvořit (sublimovat), aby pak to nesplnitelné pudové přání uspokojil náhradně ve svém díle, artefaktu. Jeho dílo je tak řešením jeho vnitřního konfliktu.¹⁷³ Freudovo pojetí vychází ze sublimace sexuální energie.¹⁷⁴

¹⁷² Srov. BEAN, R. *Jak rozvíjet tvořivost dítěte*. s. 15.

¹⁷³ Srov. BAROCHOVÁ, N. *Hlubinná psychologie a estetika*, s. 45. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/179010/ff_b.

¹⁷⁴ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 222.

Jungovo pojetí – tvůrčí proces následuje „aktivaci“ archetypu, která nastává vždy když je nablízku nějaká změna v duševním vývoji jedince nebo společnosti. Má tedy charakter nevědomého autonomního komplexu.¹⁷⁵

Je možné uvést i dvě roviny procesu tvořivosti, které definoval právě C. G. Jung v roce 1940. Tyto roviny jsou následující:

1. *psychologická* – zdrojem je zkušenost,
2. *vizionářská* – zdrojem je hromadné (kolektivní) nevědomí s „*depozitářem archetypů*“.

Tvořivost zde spočívá v „*nevědomé aktivaci archetypů*“, tedy v jejich oživení, kompenzuje tak jednostrannost životních zkušeností, ale i dané doby: „*Velká díla umění transcendentují životní zkušenosti*“.¹⁷⁶

U Freuda jde o **zisk** slasti z náhradního **uspokojení** pudu, u Junga o **aktivaci** archetypu.¹⁷⁷

I přes rozdílné chápání je možné najít společný prvek – a to, že tvorba má „nutkavý“ charakter, je energeticky nabitá. Člověk musí tvořit (nemusí jen umělecky, ale i v každodenních úkonech). Tvůrčí proces je vlastní lidské psychice a jak můžeme vidět, tak Freud i Jung se tomuto tématu věnují a i když každý ji pojímá vlastním způsobem, tak „energetický“ potenciál tvorby jasně vidíme (označeno tučným písmem).

Nutkavý charakter tvorby potvrzuje I. Pondělíček v knize „*Fantaskní umění*“, v kapitolách „Tvorba jako přirozená nutnost“ a „*Posedlost fantazie*“. Uvádí, že nutnost tvorby je manifestována touhou po svobodě a toto vnitřní osvobozování očistou duše končí katarzí (uvolněním).¹⁷⁸ Tam kde je katarze, musí být i vzrušení, tudíž ten energetický potenciál tvorby.

¹⁷⁵ Srov. BAROCHOVÁ, N. *Hlubinná psychologie a estetika*, s. 45. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/179010/ff_b.

¹⁷⁶ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 222.

¹⁷⁷ BAROCHOVÁ, N. *Hlubinná psychologie a estetika*, s. 48-49. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/179010/ff_b.

¹⁷⁸ Srov. PONDĚLÍČEK, I. *Fantaskní umění*, s. 153-163.

A nejen v díle Pondělíčka, Junga a Freuda můžeme vidět ten „energetický obsah“ tvorby-tvořivosti. Nacházíme toto potvrzení i u M. Bubera¹⁷⁹, kterého cituje sir Herbert Read. Buber mluví o velmi výrazném impulsu k tvorbě. Přímou o instinktu, který pudí lidi k tvorbě, jde o sílu, která vychází z centra osoby a jde do tvořeného objektu a tam se vyčerpá.¹⁸⁰

Read také potvrzuje toto uvedenou tezi. Vyjadřuje se k „*tvůrčímu principu, který je vlastní lidskému duchu a pudí ho tvořit (a chápat tvorbu) symbolů, fantasií a bájí, jež přijímají obecně platnou objektivní existenci pouze mocí principu formy. Forma je funkcí vnímání; tvoření je funkcí obrazivosti. Tyto dvě mentální činnosti vyčerpávají ve své dialektické souhře všechny psychické stránky estetické zkušenosti.*“¹⁸¹

Můžeme také upozornit na to, že „...každý tvůrčí výkon přináší impuls k nové tvorbě, a tak ztělesňuje akt, jímž se kontinuita tvorby obnovuje a upevňuje.“¹⁸²

A také, že „právě tvůrčí zkušenost poučuje člověka v čem tkví pravá svoboda.“¹⁸³

Z výše uvedených rozmanitých tezí citovaných autorů vyplývá několik skutečností, které si nyní uvedeme v rámci několika hlavních závěrů.

1. Během procesu tvorby dochází ke spojení vědomého s nevědomým.
2. Proces tvorby vychází ze samého dna lidské duše (tento prvek uváděl již J. Maritain ve svém diagramu, o kterém byla zmínka v kapitole „Vymezení tvořivosti a procesu tvorby“).
3. V procesu tvorby je přítomný energetický obsah, síla, která vychází z kořenů lidského poznání.

¹⁷⁹ Pozn. Martin Buber se věnuje oblasti „rozvoje tvořivých sil dítěte“, v Heidelbergu r. 1925 s ním vystoupil na mezinárodní konferenci. Srov. READ, H. *Výchova uměním*, s. 327.

¹⁸⁰ Srov. READ, H. *Výchova uměním*, s. 327-328.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 47-48.

¹⁸² MOKREJŠ, A. *Umění: a k čemu?*, s. 111.

¹⁸³ MOKREJŠ, A. *Duchovní svět F. X. Šaldy*, s. 129.

4. Objevují se nová uspořádání, organizace i nové prostředky odrážející se ve výsledném artefaktu.
5. Je zde snaha o sdělování, spoluprožívání s ostatními.
6. Vzniká z potřeby rovnováhy a vede k harmonii, jednotě a svobodě.
7. Během procesu tvorby může docházet k řešení vnitřního konfliktu.
8. Kompenzuje se jednotvárná životní zkušenost a zároveň ji zkušenost aktivuje.
9. Přináší „katarzi“ (uvolnění) a kultivuje osobnost.

Všech devět uvedených závěrů se dá popsat jako „všeobecně“ pozitivní pro jedince a tak můžeme upozornit na to, že proces tvorby nebo-li tvůrčí proces se vyznačuje kladnými účinky na zúčastněné a nelze tak shledávat žádné „závadné“ nebo jinak problematické jevy plynoucí z tvořivých činností. Tento fakt bude významný i pro následující kapitolu „Proces tvorby jako stěžejní součást arteterapie a artefiletiky“ a také „Volnočasová sféra vhodná pro proces tvorby“.

Než-li přistoupíme k těmto kapitolám, nejprve si ještě uvedeme fáze tvořivého procesu, které definovali rozliční autoři. Díky tomu si ujasníme možný průběh procesu tvorby, který se však v rámci různých pojetí autorů značně liší. I přesto půjde o završení vymezení procesu tvorby, ke kterému i fáze a průběh neodmyslitelně patří.

3.1.2.1 Fáze tvořivého procesu

Nyní si uvedeme několik druhů pohledů na fáze tvořivého – tvůrčího procesu. Jelikož pokud hovoříme o procesu tvorby, je nutné upozornit na to, že proces tvorby může probíhat v rozmanitých fázích, které mají více etap a kterými se proces tvorby naplňuje, tedy realizuje do podoby výsledného díla.

Tyto uváděné fáze jsou výběrem a reprezentují různá zpracování podle jednotlivých autorů.

Prvním autorem zde bude G. Wallas, který tvůrčí proces dělí na 4 základní fáze:

- 1) *příprava* (identifikace problému),
- 2) *inkubace* (hledání řešení),
- 3) *iluminace* (nabuzení),
- 4) *verifikace* (ověření).¹⁸⁴

Další dělení, které rozšiřuje předchozí a je proto obsáhlejší než výše uvedené, udává Pokorný v následujících devíti fázích:

- 1) *iniciace* (nabuzení),
- 2) *orientace* (vymezení),
- 3) *preparace* (příprava řešení),
- 4) *inkubace* (zrání),
- 5) *iluminace*,
- 6) *verifikace*,
- 7) *elaborace* (propracování nápadu),
- 8) *realizace*,
- 9) *evaluace* (vyhodnocení).¹⁸⁵

G. Petty také rozděluje tvořivý postup do jednotlivých fází. Tyto jednotlivé fáze se však mohou i opakovat či mohou probíhat v různém pořadí. Jsou jimi:

- 1) *inspirace* (stádium téměř nahodilého hledání podnětů, motivů, námětů atd. spojeno se spontánností, intuicí, experimentováním, improvizací a představivostí),
- 2) *klarifikace* (ujasnění účelu a cíle práce),
- 3) *destilace* (zkoumání a posuzování nových myšlenek),
- 4) *inkubace* (odstup, nečinnost, prostor pro zpracování problému nevědomím),
- 5) *pilná práce*.¹⁸⁶

¹⁸⁴ BAKALÁŘ, E., ERAZÍM, P. *Kapitoly z psychologie tvořivosti : O tom, co je psychologie tvořivosti a o bariérách v koncepční a tvořivé práci*, s. 29.

¹⁸⁵ POKORNÝ, J. *Tvořivé myšlení*, s. 6-8.

Zajímavé dělení můžeme nalézt u H. Selyeho¹⁸⁷, který se inspiruje počtím a narozením dítěte, k jehož fázím přirovnává i proces tvorby. Jedná se o tyto následující fáze:

- 1) *fáze lásky/touhy* – (nadšení pro věc, vášnivé zaujetí problémem),
- 2) *oplození* – (nabytí konkrétních faktů),
- 3) *těhotenství, gravidita* – (zrání myšlenky),
- 4) *předporodní bolesti, křeče* – (pocit, že je v nás něco, co „musí ven“; tvůrce se cítí nesvůj, má pocit, že řešení je nadosah),
- 5) *porod* – (nepřináší bolest, ale radost a uspokojení),
- 6) *zkouška, kontrola, vyšetření* – (prověření nápadu, zjišťuje se, zda je „novorozenec“ v pořádku),
- 7) *život* – (nová idea získává samostatnou existenci).^{188 189}

Dalším autorem, který hovoří o tvořivém procesu je A. Ehrenzweigh. Ten jej dělí do tří následujících fází, přičemž vychází především z oblasti psychoanalýzy.

- 1) *Schizoidní fáze* se vyznačuje projikováním obsahových fragmentů (roztržštěných částí) do prvotního tvarování a vznikání díla. Především pak za pomoci náhodných prvků z vlastního obsahu nevědomí, jež odráží tvůrčovu osobnost.
- 2) *Manicko-oceanická fáze*, ve které se zahajuje nevědomé zkoumání; nevědomí jednotlivé fragmenty spojuje a začíná tak vznikat obrazový prostor, který bere podobu vědomého signálu.
- 3) *Reintrojektivní (depresivní) fáze*, v ní se autor začíná „znovuvciťovat“ do okolní reality. Jedná se o závěrečnou fázi, kdy dílo pojímá jako již nezávislý, samostatný a oddělený organismus.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Srov. PETROVÁ, A. *Tvořivost v teorii a praxi*, s. 17.

¹⁸⁷ Pozn. Kanadský embryolog.

¹⁸⁸ Srov. BAKALÁŘ, E., ERAZÍM, P. *Kapitoly z psychologie tvořivosti : O tom, co je psychologie tvořivosti a o bariérách v koncepci a tvořivé práci*, s. 29 - 30.

¹⁸⁹ Srov. KOHOUTEK, R. *Základy pedagogické psychologie*, s. 128.

¹⁹⁰ EHRENZWEIG, A. *The Hidden Order of Art: A Study in the Psychology of Artistic Preception*, s. 102-103.

Tento exkurz bychom mohli uzavřít pohledem na tvořivý proces, který charakterizuje B. Chalupa, který uvádí, že tento proces „*může vykazovat více cyklů a etap a vede k dosažení určitého výsledku či produktu, který je nový a hodnotný a zároveň také rozšiřuje lidské poznání a možnosti.*“¹⁹¹

Přehled některých možných fází tvůrčího procesu nám uzavřeli vymezení procesu tvorby, proto se nyní zaměříme již na proces tvorby v rámci oborů arteterapie a artefiletiky, ale i v oblasti volnočasové. Také si uvedeme zásadní účinky zmíněného procesu, ale to vše bude obsahem následujících kapitol.

4 VYUŽITÍ ARTETERAPIE A ARTEFILETIKY VE VOLNOČASOVÝCH AKTIVITÁCH

V této poslední kapitole upozorníme na stěžejní součást oborů arteterapie a artefiletiky, kterým je tvořivost a proces tvorby a díky nimž se využívání arteterapie a artefiletiky jeví jako legitimní. Tato legitimnost spočívá především v účincích, které s sebou proces tvorby a tvořivosti přinášejí.

Nyní se zaměříme na definování těchto kladných účinků a pokusíme se z nich uvést jednotlivé závěry, které by se staly potvrzením pro využití oborů arteterapie a artefiletiky v rámci volnočasové sféry.

4.1 Proces tvorby a tvořivost jako součást arteterapie a artefiletiky

Tvorba – tvořivost – tvoření to jsou prvky, bez kterých by arteterapie a artefiletika nebyla kompletní, bez nichž by žádný artefakt nemohl vzniknout. A proto nelze vynechat proces, kterým se artefakt realizuje a vzniká tedy během procesu tvorby. Proces tvorby tak jednoznačně podmiňuje vznik artefaktu.

¹⁹¹ CHALUPA, B. *Tvořivé myšlení: tvořivost jako dobrodružství poznání*, s. 110.

Arteterapie pracuje s artefakty, které jsou často využívány pro další interpretaci. V první kapitole jsme se snažili tyto stěžejní prvky a průběh oborů arteterapie a artefiletiky popsat a ukázat jejich obsahy v rámci jednotlivých schémat. Nyní je prostor pro proces tvorby jako jeden z hlavních a důležitých momentů arteterapie a artefiletiky.

Zajímavá je následující teze, kterou uvádí R. J. Landy v článku s názvem „*Research Agenda for the Creative Arts Therapies*“, kterou cituje P. Hrouzek. „*Ústředním motivem kreativní arteterapie je tvrzení, že úzdrava se dostavuje proto, že člověk je vtažen do tvořivého procesu. Ačkoli jsou kreativní terapie svou povahou interdisciplinární, jsou, a to především, téměř vždy založeny v první řadě umělecky.*“¹⁹²

Tím, že člověk tvoří, pociťuje nejčastěji uvolnění a příjemný pocit. Při činnostech výtvarného směru v arteterapii i artefiletice (například během malování, kreslení, modelování) se také tyto pocity vynořují. Stejně jako nutnost práce v životě, tak i tvořivost je pro člověka nezastupitelná (po fyzické, psychické a sociální stránce) – je tedy nutností života. Tvorba/ tvořivost je druhý pól lidské přirozenosti, která nás mimo jiné také odlišuje od říše zvířecí.

Dalo by se pokračovat, tím co uvádí I. Pondělíček, který výše zmíněné v podstatě potvrzuje. „*Každý z nás zná to uvolnění, které je skutečně radostí a v kterém cítíme, že jsme se něčeho tísnivého zbavili, a zároveň, že se nám čehosi nečekaně dostalo – vyslovením díla.*“¹⁹³ V našem případě zhotovením výtvarného artefaktu/díla.

Tento fakt má pro arteterapii nezastupitelnou roli, je to situace, která lidi nechává setrvávat v činnostech s tvořivým charakterem, které jsou završovány

¹⁹² HROUZEK, P. *Arteterapie ve speciální pedagogice: Účinné faktory vývojové arteterapie – integrativní přístup*, s. 33. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/10957/pdf_d.

¹⁹³ PONDĚLÍČEK, I. *Fantaskní umění*, s. 155.

výsledným dílem – artefaktem. Avšak i pro artefiletiku se tento jev stává stěžejním, i tam má tvořivost a výsledný artefakt nezastupitelně významnou roli!

Potvrzením nám může být i pohled Königové, která se komplexně zabývá tvořivostí ve své knize *„Tvořivost = kreativita“*. Uvádí, že *„veškerá tvorba má i vnitřní kultivační účinky“*¹⁹⁴

Pokud jde arteterapii o změnu, náhled, apod. a artefiletice o rozvoj sociálních kompetencí, reflektivních dovedností a prevenci psychosociálního selhávání a dalších pozitivních jevů, je pak právě tvořivost i proces tvorby právě tím „kultivujícím“ médiem.

Je tak vidět, že tento prvek má potvrzující charakter právě pro arteterapii i artefiletiku, jelikož zmíněná vnitřní kultivace je tím „cenným“ a nenahraditelným v rámci obou oborů, které tak velmi vhodně tuto potřebu naplňují.

Kromě zmíněného je zde další zajímavý fakt procesu tvorby, který se zdá být také velmi zásadní pro obory arteterapie a artefiletiky a to, že tím, že tvoříme, chceme něco „sdělit“, „sdělovat“.

Například J. Zinker uvádí, že: *„tvořivost není jen konceptem, je činem samým. Je naplněním toho, co je naléhavé, co chce být pojmenováno. Nejde jen o vyjádření plné šíře prožitků a pocitu jedinečnosti každého člověka. Je také společenským činem – člověk tuto oslavu, toto přitakání plně žitému životu sdílí s ostatními lidmi.“*¹⁹⁵

Nutno uvést také pohled na proces tvorby/tvořivost jako na lidskou potřebu. Pokud mluvíme o lidských potřebách, je nejvhodnějším autorem pro tuto oblast A. H. Maslow, který *„sestavil potřeby člověka, které ho motivují, do*

¹⁹⁴ KÖNIGOVÁ, M. *Tvořivost = kreativita*, s. 117.

¹⁹⁵ ZINKER, J. *Tvůrčí proces v Gestalt terapii*, s. 1.

*hierarchického systému, a to podle jejich naléhavosti. Jeho teorie obsahuje následující koncepty: základní potřeby, metapotřeby, seberealizace a vrcholný prožitek.*¹⁹⁶

My si přiblížíme především jednu oblast z výše zmíněných konceptů, a to vrcholný prožitek (tzv. B-poznání), který pro nás může mít potvrzující charakter pro tvořivost/proces tvorby v arteterapii a artefiletice.

Hierarchie lidských potřeb podle Maslowa podrobněji v **Příloze IV**.

Vrcholový (vrcholný) **prožitek** (zážitek) – podivuhodně vzrušující zážitek. Dle Maslowa existují dva typy těchto vrcholných prožitků: **relevantní a absolutní**.

- **Relevantní vrcholné prožitky/zážitky**; ty zažívají lidé především jako krátké momenty inspirace, vytržení, extáze nebo také jako uvolnění tvořivé energie. Jsou výsledkem hlavně hlubokých estetických zážitků, lásky, vášně, ale i intenzivní tvořivosti.
- **Absolutní vrcholné prožitky/zážitky** jsou porovnávány se zážitky mystiků, definované jako prožitky hlubokého poznání, bezčasovosti, bezprostorovosti, sounáležitosti k lidstvu, vesmíru a jsou doprovázeny pocity intenzivního štěstí, radosti.

Během obou možných typů vrcholných prožitků se člověk cítí živější, v souladu se světem, spontánnější a více si uvědomuje krásy, pravdy, spravedlnosti, jednoduchosti a uspořádanosti.¹⁹⁷

Maslow hovoří i o účincích vrcholových zážitků na člověka. Tyto účinky jsou odpovídající i pro oblast arteterapie a artefiletiky a jejich účinků na člověka. Dá se říci, že ve svém obsahu účinky vrcholových zážitků odpovídají možným

¹⁹⁶ SOUDKOVÁ, M. *Psychologie pomáhá každodennímu životu*, s. 7.

¹⁹⁷ Srov. Tamtéž, s. 10-11.

účinkům arteterapie a artefiletiky, nebo alespoň to, že jsou v nich jasně patrné, ne-li shodné.

Sedm účinků vrcholových zážitků.

1. *Vrcholové zážitky môžu mať a majú isté terapeutické účinky v prísnom zmysle odstránenia symptómov.*
2. *Môžu v zdravom smere zmeniť pohľad človeka na seba.*
3. *Mnohými spôsobmi môžu zmeniť jeho pohľad na ostatných ľudí a na jeho vzťahy k iným.*
4. *Môžu meniť viac či menej pravidelne jeho pohľad na svet, alebo na jeho aspekty či časti.*
5. *Môžu ho uvoľniť pre väčšiu tvorivosť, spontánnosť, expresivitu, jedinečnosť.*
6. *Človek si pamätá takýto zážitok ako veľmi dôležitú a žiaducu udalosť a snaží sa ho zopakovať.*
7. *Človek má tendenciu cítiť, že život je vo všeobecnosti hodný žitia, i keď je zvyčajne jednotvárnny, suchoprárny, bolestivý či neuspokojujúci, pretože krása, vzrušenie, česť, hra, dobro, pravda a zmysluplnosť sa mu ukázali, že existujú.*¹⁹⁸

Jak jsem si ukázali, tak do vrcholových zážitků spadá i uvolnění tvořivé energie, která je příznačná během procesu tvorby, který má v konečném výsledku podobu vzniklého artefaktu.

V arteterapii i artefiletice během procesu tvorby dochází také k uvolňování tvořivé energie, která vyústí do existence artefaktu. Jak jsme naznačili zvýrazněným tučným písmem, tyto oblasti jsou shodné jak pro vrcholové zážitky – tedy i proces tvorby, tak pro obory arteterapie a artefiletiky, kde jsou jejich průvodním jevem při činnostech výtvarného charakteru.

¹⁹⁸ MASLOW, A. H. *Ku psychologii bytia*, s. 116.

Maslow upozorňuje, že jedinec se během vrcholových zážitků cítí integrovanější více než jindy, nabývá identity, „splývá se světem“ i sebou samým, pociťuje vrchol svých sil, cítí se zodpovědným, aktivním – jako prvotní „hybatel“. Také se ztrácí zábrany, překážky, strach, člověk je spontánnější, expresivnější, přirozenější. Prožívá „ted' a tady“ a svoji jedinečnost – individualitu.¹⁹⁹ Existuje mnohem více dalších Maslowových aspektů, které uvádí ve spojitosti s vrcholnými zážitky. Ale jak je patrné, vrcholové zážitky přinášejí mnoho „pozitivního“ do života člověka, proto se jeví velmi vhodné se snažit tyto zážitky lidem zprostředkovávat, například v rámci arteterapie a artefiletiky využívaných v oblastech volnočasových aktivit.

I proto se nám může případná aplikace oborů arteterapie a artefiletiky do oblasti volného času jevit jako přínosná a legitimní. Jelikož účinky, které jsou během procesu tvorby v činnostech těchto oborů obsaženy, mají pozitivní vliv na jedince v tvořivé činnosti zainteresované, tedy v rámci vrcholných zážitků. Tento moment je tak bezpochyby velmi žádaným a proto by mělo být umožněno využít potencialit oborů arteterapie a artefiletiky a mít tak možnost legitimně pronikat i do sféry volnočasové.

Abychom nezůstali pouze u Maslowa, je zajímavé zmínit i jiného autora, který se zabýval teorií potřeb. Tímto autorem byl C. P. Alderfer²⁰⁰, ten v roce 1969 vytvořil tzv. „ERG“ teorii, která reagovala na Maslowovu hierarchii potřeb, přičemž provedl redukci do tří hlavních oblastí potřeb člověka.

- **Existenční potřeby (E-existence)** – všechny takové potřeby, jejichž uspokojení umožňuje člověku přežít, žít. Jedná se o potřeby týkající se výměny materiálu a energie, potřebu dosahovat a udržovat homeostatickou rovnováhu (hlad, žízeň, ...).

¹⁹⁹ Srov. MASLOW, A. H. *Ku psychologii bytí*, s. 121-122.

²⁰⁰ Pozn. Clayton Paul Alderfer je americký psycholog. Narozen v roce 1940 v Pensylvánii. Srov. *Clayton Alderfer*. Dostupné na: http://en.wikipedia.org/wiki/Clayton_Alderfer.

- **Vztahové potřeby (R-relatedness)** – takové potřeby, které jsou založeny na mezilidských vztazích. Jejich uspokojení závisí na procesu sdílení a vzájemnosti. Potřeba lidí angažovat se v transakcích s lidmi kolem sebe (akceptace, pochopení, potvrzení,..).
- **Růstové potřeby (G-growth)**– potřeby rozvíjet se, vnitřní touhy po osobním vývoji. Tyto potřeby stimulují lidi, aby vyvíjeli (ve svůj prospěch) tvůrčí a produktivní úsilí.²⁰¹

Schéma Alderferovy „ERG teorie“ nalezneme v **Příloze V**.

Především pak „vztahové a růstové potřeby“ mohou být realizovány mimo jiné i díky procesu tvorby, který v oborech arteterapie a artefiletiky často probíhá ve skupině (potřeby vztahové) a hlavně v rámci tvůrčí činnosti (růstové potřeby).

Díky všem uvedeným pojednáním o tvořivosti a tvořivém procesu lze hovořit o významném činiteli, který se jeví jako velmi legitimní potvrzení, že obory arteterapie a artefiletiky v sobě nesou kultivační, uzdravující i rozvíjející momenty, které jsou velmi zásadní i pro volnočasovou oblast, o které bude více pojednáno v následující kapitole.

Proces tvorby v arteterapii a artefiletice může být vnímán v rámci potřeb, které jsme se snažili ozřejmit za pomoci Maslowových „vrcholných prožitků“ a také v rámci možných potřeb „vztahových“ a především pak v potřebách „růstových“, které definoval Alderfer.

Vrcholné prožitky a jejich účinky na člověka mají jasně shodný obsah v oborech arteterapie a artefiletiky, tudíž „proces tvorby – tvořivost“ je jedna z nejdůležitějších obsahů těchto oborů, díky kterým je lze uplatňovat v oblastech různého charakteru, tedy i v oblasti volnočasové. Jelikož za pomoci arteterapie

²⁰¹ Srov. HAVIGEROVÁ, J. *Motivace*. Dostupné na: http://lide.uhk.cz/pdf/ucitel/petrija2/documents/EQUAL/2007_3_Motivace.ppt.

i artefiletiky můžeme velmi vhodně uspokojovat potřeby jedince, které můžeme vidět především v oblastech již uvedených – tedy potřeby vrcholných prožitků či potřebách růstových (příp. vztahových).

4.2 Volnočasová sféra vhodná pro arteterapii a artefiletiku

Volný čas je oblastí, kde je prostor pro výchovu k tvořivosti a s tím spojeným procesem tvorby, který je v aktivitách různého charakteru též obsažen (v této práci myšlena především oblast výtvarných aktivit).

Jak jsme se v předchozí kapitole snažili ukázat, je tvořivost, která se během procesu tvorby vyskytuje a zároveň má přínosné účinky, vhodně zastoupena v činnostech artefiletického a arteterapeutického rázu. I proto je vhodné a žádoucí i v oblasti volnočasových aktivit klást důraz na výchovu k tvořivosti.

„Hlavním cílem výchovy k tvořivosti je utvářet kreativní osobnost. Výchova směřující k utváření tvořivosti se proto nemůže omezit jen na výcvik určitých dovedností, návyků, byť i tvůrčího charakteru, řešit vybrané problémy spjaté s tvořivostí pouze určité lidské činnosti nebo jen podpořit úroveň výkonu a optimalizovat sociální jednání. Příprava tvořivé osobnosti vyžaduje klást důraz na utváření potřeby potencionálně se chovat a jednat tvořivě v každé situaci, bez ohledu na faktický výsledek takového jednání a konání.“²⁰²

Ve tvořivé výchově existují podle J. Hlavsy antikreativní (tzv. bariéry tvořivosti) a prokreativní podmínky. Tyto zmíněné podmínky jsou uvedeny v **Příloze VI**.

Ve volnočasových aktivitách je „velké pole působnosti“ pro uvedené prokreativní podmínky, se kterými lze rozmanitě nakládat. I díky tomu, že

²⁰² SEMRÁD, J. *Výchova tvořivosti a životní styl*. In *Tvořivá škola*, s. 37.

volnočasová sféra je v opozici ke klasické školní výuce, kde není tolik možného prostoru se jim věnovat a také dlouhodobě rozvíjet.

V aktivitách volnočasového charakteru je mnoho prostoru právě pro výše zmíněnou výchovu k tvořivosti, která by měla vést k utváření tvořivé osobnosti. Proto začleňování aktivit a činností, které mají přítomen proces tvorby je pozitivním přínosem pro všechny zúčastněné. Především pak v rámci tvůrčích činností existuje několik zásad, které mohou vést k realizaci výchovy k tvořivosti a formování tvořivé bytosti.

Deset zásad tvůrčí činnosti nalezneme v **Příloze VII.**

Proto tedy v edukačním procesu, do kterého spadá i institucionálně zajištěná volnočasová činnost, jsou i žádoucí cíle výchovy k tvořivosti, které se mohou odehrávat během procesu tvorby. Stejně tak i „*v každém terapeutickém procesu, jehož cílem je celost člověka a léčení duše, je tvořivost základním činitelem a uzdravující životní energií.*“²⁰³

Kromě toho patří k obecným cílům arteterapie i artefiletiky rozvoj tvořivých sil jedince, které se dají naplňovat i díky volnočasovým aktivitám (nejen) výtvarného charakteru.

„*Každý tvůrčí čin se podobá jednotě nádechu a výdechu, vyjadřuje plnost života a je také podporou mého bytí. Při tvorbě vyjadřuji chováním souhrn mnoha představ, fantazií, přemítání a nápadů. Tvoření je proces touhy po úplnějším, jasnějším prožívání i vyjadřování.*“²⁰⁴

Aktivity a činnosti s tvůrčím obsahem tedy mohou velmi dobře naplňovat naše potřeby i potvrzovat naše bytí.

²⁰³ MÜLLER, A., MÜLLER, L., et al. *Slovník analytické psychologie*, s. 430.

²⁰⁴ ZINKER, J. *Tvůrčí proces v Gestalt terapii*, s. 1.

Zásadním se jeví i skutečnost, že každý člověk je disponován k tvořivé činnosti. To, zda tvořivost projeví, záleží na množství faktorů, například na jeho motivaci, potřebě, ale i podmínkách, ve kterých žije a podobně.²⁰⁵

Volnočasová sféra obsahuje i činnosti zájmového charakteru, které jsou zaměřeny na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností, dále také mají silný vliv na správnou společenskou orientaci a rozvoj osobnosti.²⁰⁶ A právě tyto zmíněné oblasti může proces tvorby, díky svým účinkům, velmi vhodně a kvalitně naplňovat.

Kromě výše zmíněného lze uvést, pro tuto kapitolu rovněž potvrzující a zásadní názor E. Landau²⁰⁷, která ve své knize „*Odvaha k nadání*“ tvrdí, že **kreativita je cílem každé výchovy a psychoterapie**. Díky tomu, že kreativita umožňuje nacházet nové aspekty ve všem dobře známém a důvěrném, ale také postavit se k novému a neznámému a za pomoci dosavadních vědomostí přetvořit to ve zcela nový zážitek.²⁰⁸

Mohli bychom říci, že kreativita je cílem artefiletiky (výchova), arteterapie (psychoterapie) a zároveň i volnočasových aktivit, které tyto dvě oblasti mohou zastřešovat.

Tato podkapitola by se dala uzavřít velmi zajímavým a také podnětným článkem K. Robinsona²⁰⁹, který nese název „*Do schools kill creativity?*“, který přednesl v rámci konference TED²¹⁰. Jeho příspěvek byl zaměřen na současné trendy ve školství a vzdělávání.

²⁰⁵ Srov. ŠVEC, V. *Pedagogické znalosti učitele: Teorie a praxe*, s. 107.

²⁰⁶ Srov. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogika volného času*, s. 92.

²⁰⁷ Erika Landau, psychoterapeutka– zakladatelka a ředitelka „Institutu pro podporu vědy a umění“, Tel-Aviv University. Srov. *Dr. E. Landau*. Dostupné na: <http://www.erika-landau.net/seminar-en.htm>.

²⁰⁸ Srov. LANDAU, E. *Odvaha k nadání*, s. 27.

²⁰⁹ Pozn. Ken Robinson je uznávaným odborníkem na rozvoj kreativity, inovace a lidských zdrojů.

²¹⁰ Pozn. TED, je zkratka Technology, Entertainment, Design.

K. Robinson hovoří o tom, že kreativita je ve vzdělávání stejně důležitým cílem jako jiné oblasti, např. gramotnost. Oblasti kreativity by se ve školství mělo věnovat více zájmu než je v současné době běžné.²¹¹

Tvořivá výchova, která je velmi dobře realizovatelná ve volnočasové sféře může být zajišťována prostřednictvím využití oborů arteterapie a artefiletiky. Oba obory mají ve svém obsahu i práci s tvořivostí v rámci procesu tvorby/tvořivého procesu. Díky aplikaci do oblasti volného času mohou zmiňované obory velmi kvalitně pomoci při rozvoji osobní kreativity, která s sebou nese mnoho pozitivních dopadů na lidskou osobnost, například velmi důležitou kultivaci osobnosti.

Kromě toho citujme na závěr této kapitoly M. Stiburka, který velmi vhodně pojednává o možnostech využití oborů arteterapie a artefiletiky.

*„Arteterapie a artefiletika jsou obory, které se v poslední době dynamicky rozšiřují. Vzniká řada nových pracovišť, zejména při nestátních léčebných zařízeních, alternativních školských zařízeních, výchovných a převýchovných zařízeních a **volnočasových organizacích**, které využívají metody a postupy těchto oborů. Využívají je jako základní nebo doplňkovou formu léčby (arte psychoterapie), užívají je ve **výchově** (rozvoj tvořivosti, volních vlastností a hodnotové orientace, sebepoznání, relaxace), v rámci **prevence sociálně patologických jevů** (drogová závislost, kriminalita, rasová nesnášenlivost a xenofobie), v rámci **prevence sociálního selhávání** (středoškolské adaptační kursy, semináře osobního rozvoje). Stále šířeji jsou tyto postupy uplatňovány i v **oblasti uměleckého vzdělávání** (umělecké školy, kursy, kroužky), kde vedou ke **zdůraznění zaměření na prožitek, sebevyjádření, kvalitu života a vztahů.**“²¹²*

²¹¹ Srov. MRÁZEK, O. Škola zabíjí kreativitu. *Literární noviny*, 2010, č. 3, s. 22.

²¹² STIBUREK, M. *Současná arteterapie* In *Současná arteterapie v ČR a zahraničí*, s. 34.

Jak jsme zvýraznili tučným písmem, tyto oblasti jsou také vhodné pro využívání a praktikování oborů arteterapie a artefiletiky a jak může být patrné, tak se zde potvrzuje, že arteterapii a artefiletiku je možné využívat ve volnočasové a dalších podobných výchovně-vzdělávacích oblastech.

V této kapitole jsme se snažili ukázat, že především díky účinkům tvořivosti, která se vyskytuje během procesu tvorby, se může přispět k podpoře a rozvíjení osobnosti jedince.

Z výše uvedeného můžeme vyzdvihnout následující oblasti, ve kterých se jeví jako legitimní využití arteterapie a artefiletiky v rámci „výchovné“ oblasti, pro naši práci pak především oblast „výchovy ve volném čase“.

Těmito hlavními oblastmi, které arteterapie a artefiletika může mít, pokud je využívána ve volnočasových aktivitách, jsou pozitivní dopady na oblasti:

1. rozvoje sebepoznání, které vede k osobnímu rozvoji,
2. rozvoje osobní kreativity, která má kultivační účinky,
3. rozvoje nových zážitků, které vedou k potvrzování osobního i společenského bytí.

Všechny tyto oblasti rozvoje jsou umožněny prostřednictvím zprostředkovaného náhledu, změně v uvažování, chování nebo také emočním prožíváním. Díky tomu arteterapie a artefiletika může sloužit jako kvalitní prostředek k výchově, ale také jako sympatický protipól ke klasické výtvarné výchově nebo různorodým zájmovým kroužkům výtvarného charakteru.

Především pak díky tomu, že účinky, které jsme se snažili v této kapitole popsat, mají velmi pozitivní dopad na zúčastněné. Jelikož „...na bázi výtvarných

*aktivit se arteterapie i artefiletika dostává do zájmové sféry uměleckého i všeobecného kulturního vzdělávání.“*²¹³

Kromě zmiňovaných oblastí rozvoje uvádíme na konec této kapitoly také účinky, které vycházejí z uváděných tezí citovaných autorů této kapitoly a díky nimž můžeme zmapovat významnost procesu tvorby a tvořivosti a upozornit tak na oblasti, které mají potvrzující charakter pro využívání arteterapie a artefiletiky v rámci volnočasových aktivit, jelikož je proces tvorby a tvořivost jejich „jádreem“.

Účinky tvořivosti a zároveň procesu tvorby si můžeme shrnout do následujících závěrů.

1. Tvořivost je nutností života – přináší uvolnění, příjemné pocity a má úlevný charakter (Pondělíček).
2. Veškerá tvorba má významné vnitřní kultivační účinky (Königová).
3. Tvořivost je společenským činem, člověk ho sdílí s ostatními a zároveň se v rámci tvořivých činností vyjadřuje plnost života (Zinker).
4. Tvořivost je lidskou potřebou, která chce být naplňována – např. v rámci „Vrcholných zážitků“. Tyto zážitky mají zároveň výrazně pozitivní účinky (Maslow).
5. Díky tvořivosti zakoušíme zcela nové zážitky (Landau).

Tyto uváděné závěry tak upozorňují na to, že proces tvorby a s ním spjatá tvořivost, které jsou mimo jiné obsaženy ve výtvarných činnostech arteterapie a artefiletiky, lze využívat díky jejich účinkům i v rámci volnočasových aktivit.

Zmiňované využívání arteterapie a artefiletiky ve volnočasových činnostech může být legitimní prostřednictvím zde pěti zmiňovaných závěrů, které se jeví jako „všeobecně pozitivní“. Jelikož těchto pět účinků, které vycházejí

²¹³ SLAVÍK, J. Výtvarný výraz - nástroj arteterapie. *Arteterapie*, 2006, č. 12, s. 7.

z citovaných autorů této kapitoly, jsou pro volnočasovou sféru velikým obohacím. I díky tomu, že právě v těchto oborech je proces tvorby a tvořivost silným prvkem, který do činností volnočasových aktivit může přinášet zcela nové obsahy a rozvíjet tak oblasti jedincova života i osobnosti, na které často ve volnočasových výtvarných aktivitách není dostatečný prostor.

V těchto uvedených závěrech tak jsou ukázány prvky, které přináší v rámci arteterapie a artefiletiky tvořivost a proces tvorby a díky kterým se využívání těchto oborů může jevit pro volnočasové činnosti plně legitimní, jelikož účinky tvořivosti (procesu tvorby) zde uváděné jsou pro případnou aplikaci potvrzující.

ZÁVĚR

Tato práce měla za cíl zmapovat významnost procesu tvorby, který je společným pro obory arteterapie a artefiletiky, díky němuž bude patrná legitimnost využívání těchto oborů i v rámci volnočasových aktivit výtvarného charakteru.

Myšlenka této diplomové práce vycházela z přítomnosti tvořivosti a procesu tvorby v rámci arteterapie a artefiletiky, přičemž tvořivost i proces tvorby s sebou přináší „všeobecně“ pozitivní účinky a zřetelný kultivační dopad na jedince. Pokud tyto vlastnosti procesu tvorby a tvořivosti vystupují v rámci arteterapie a artefiletiky, budou totožné, i když bude arteterapie a artefiletika využívána ve výtvarných činnostech volnočasové sféry.

Proces tvorby a tvořivost je stěžejní součástí arteterapie a artefiletiky a proto se tyto obory dají využívat i v oblasti volnočasových aktivit, kde mohou svými perspektivními účinky kvalitně formovat, rozvíjet a kultivovat zúčastněné, napomáhat tak k pozitivní prevenci možných sociálně-patologických jevů a zároveň tak plnit funkci zajímavého protipólu ke klasické „školní“ výtvarné výchově nebo rozmanitým výtvarně-estetickým zájmovým aktivitám.

V samotném začátku práce jsme se snažili definovat stěžejní pojmy této práce, kterými jsou arteterapie a artefiletika, přičemž jsme uvedli i jejich historický vývoj. Také byla snaha podívat se na průběh a obsahový charakter arteterapie i artefiletiky v rámci jednotlivých schémat, které mají demonstrovat možné přístupy arteterapie a hlavní přístup artefiletiky.

Střední obsahovou část práce tvořilo vymezení společných a rozdílných prvků arteterapie a artefiletiky. Vymezení nám upřesnilo pohled na tyto „sesterské“ obory, které mají mnoho společného, ale které zároveň mají v některých oblastech odlišná východiska.

Poslední část práce se věnuje hlavní myšlence této práce, kde se řeší tvořivost a s tím spojený proces tvorby, který je v rámci arteterapie a artefiletiky jednou z hlavních oblastí a dá se říci i možným „jádre“ těchto oborů. Tvořivost a proces tvorby má velmi významné účinky na jedince, které se dají komplexně nazvat jako „pozitivní“ a „kultivační“. Proto je v této kapitole proces tvorby pojímán jako stěžejní součást oborů arteterapie a artefiletiky. Předpokládá se, že oblast volnočasových aktivit může být ideální pro aplikaci procesu tvorby zprostředkovanou arteterapií nebo artefiletikou a proto se může tato zmíněná aplikace oborů do oblastí volného času stávat legitimní. Za pomoci tezí rozmanitých autorů jsme se snažili ukázat, že zmiňovaná tvořivost a proces tvorby tyto kladné účinky na jedince má.

Tato práce by mohla posloužit především tím, že otevírá oblast, na kterou se často zapomíná a to tak, že upozorňuje na to, že využívání oborů arteterapie a artefiletiky mimo jejich běžné pole působení může mít kladný charakter. Přičemž oblast volnočasových aktivit je tou sférou, kde je žádoucí uplatňovat význam tvořivosti a procesu tvorby, které jsou současně „jádre“ arteterapie a artefiletiky a zároveň přinášejí pozitivní účinky, které jsme v této práci také uváděli.

Na závěr můžeme upozornit na to, že by bylo jistě zajímavé tuto teoretickou práci využít i pro praktický výzkum, který by mapoval míru pozitivních a kultivačních účinků plynoucích z aplikace arteterapie a artefiletiky do volnočasové oblasti, kde by právě tvořivost a proces tvorby byly klíčovým jevem, který by se sledoval a hodnotil. Věřím, že tyto závěry by korespondovali s tím, co bylo v této práci teoreticky vymezeno.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ:

Tištěné dokumenty:

BAKALÁŘ, E., ERAZÍM, P. *Kapitoly z psychologie tvořivosti: O tom, co je psychologie tvořivosti a o bariérách v koncepční a tvořivé práci*. Plzeň: Dům techniky ČSVTS, 1986. ISBN neuvedeno.

BEAN, R. *Jak rozvíjet tvořivost dítěte*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-035-9.

BORECKÝ, V. *Imaginace hra a komika*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-503-5.

CASEOVÁ, C., DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-065-0.

DACEY, J. S., LENNON, K. H. *Kreativita*. Praha: Grada Publishing, 2000. ISBN 80-7169-903-9.

EHRENZWEIG, A. *The Hidden Order of Art: A Study in the Psychology of Artistic Preception*. London: Phoenix Press, 2000. ISBN 1 84212 259 2.

GEIST, B. *Psychologický slovník*. Praha: Vodnář, 2000. ISBN 80-86226-07-7.

CHALUPA, B. *Tvořivé myšlení: tvořivost jako dobrodružství poznání*. Brno: Barrister & Principal, 2005. ISBN 80-7364-007-4.

JEBAVÁ, J. *Úvod do arteterapie*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-394-6.

JŮVA, V. et. al. *Tvořivost v práci učitele a žáka*. Brno: Paido, 1996. ISBN 80-85931-23-0.

KÁBRT, J., KUCHARSKÝ, P., et. al. *Latinsko/český slovník*. Praha: Léda, 2000. ISBN 80-85927-82-9.

KOHOUTEK, R., et al. *Základy pedagogické psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1996. ISBN 80-85867-94-X.

KÖNIGOVÁ, M. *Tvořivost = kreativita*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1999. ISBN 80-85899-71-X.

KULKA, J. *Psychologie umění*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2329-7.

LANDAU, E. *Odvaha k nadání*. Praha: Akropolis, 2007. ISBN 978-80-86903-48-4.

L'art brut: umění v původním (surovém) stavu. Praha: Galerie hlavního města Prahy, 1998. ISBN 80-7010-060-5.

MALINA, J., et. al. *O tvořivosti ve vědě, politice a umění*. 1. vyd. Sv. 3. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993. ISBN 80-85834-01-4.

MAŇÁK, J. *Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků*. Brno: MU, 1998. ISBN 80-210-1880-1.

MARITAIN, J. *Creative Intuition in Art and Poetry*. Cleveland: Meridian Books, 1966. ISBN neuvedeno.

MASLOW, A. H. *Ku psychologii bytia*. Bratislava: Persona, 2000. ISBN 80-967980-4-9.

MIKŠ, F. *GOMBRICH: Tajemství obrazu a jazyk umění: Pozvání k dějinám a teorii umění*. Brno: Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-045-3.

MOKREJŠ, A. *Duchovní svět F. X. Šaldy*. Praha: Torst, 1997. ISBN 80-7215-040-5.

MOKREJŠ, A. *Umění: a k čemu?* Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7254-199-4.

MOKREJŠ, A. *Umění, skutečnost, poznání*. Praha: Československý spisovatel, 1966. ISBN neuvedeno.

MÜLLER, A., MÜLLER, L., et al. *Slovník analytické psychologie*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7178-863-5.

NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1680-5.

NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-0993-0.

PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.

PEČ, O., PROBSTOVÁ, V., et al. *Psychózy: psychoterapie, rehabilitace a komunitní péče*. Praha: Triton, 2009. ISBN 978-80-7387-253-3.

PETROVÁ, A. *Tvořivost v teorii a praxi*. Praha: Vodnář, 1999. ISBN 80-86226-05-0.

POKORNÝ, J. *Tvořivé myšlení*. Brno : Akademické nakladatelství CERM, 1996. ISBN 80-7204-020-0.

POLÁKOVÁ, J. *Myšlenkové tvoření: Nárys obecné teorie*. 2. vyd. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 1997. ISBN 80-85996-07-3.

PONDĚLÍČEK, I. *Fantaskní umění*. Praha: NČSVU, 1964. ISBN neuvedeno.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 3. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7367-047-X.

READ, H. *Výchova uměním*. Praha: Odeon, 1967. ISBN neuvedeno.

ROVENSKÁ, L. *Arteterapeutická a artefiletická setkání očima jejich účastníků*. In *Sborník z Mezioborové konference s mezinárodní účastí: Umění ve výchově, prevenci a expresivní terapii*. Plzeň: Západočeská Univerzita v Plzni, 2008.

RUBIN, J. A., et al. *Přístupy v arteterapii: Teorie & technika*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-093-5.

RYCROFT, CH. *Kritický slovník psychoanalýzy*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1993. ISBN 80-901601-1-5.

ŘEHÁKOVÁ, P. *Praktické využití arteterapie a artefiletiky ve volnočasových aktivitách*. České Budějovice 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra psychologie. Vedoucí práce M. Lhotová.

SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově: Artefiletika*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-437-3.

SLAVÍK, J. *Umění zážitku, zážitek umění: Teorie a praxe artefiletiky*. Praha: UK, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-066-8.

Slovník cizích slov. Praha: Encyklopedický dům, 1996. ISBN 80-90-1647-8-1.

Současná arteterapie v České republice a zahraničí I.: Art Therapy Today in the Czech Republic and abroad. Praha: UK, 2000. ISBN 80-7290-004-8.

SOUDKOVÁ, M. *Psychologie pomáhá každodennímu životu*. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-164-X.

SYŘIŠŤOVÁ, E. *Člověk v kritických životních situacích*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-901-2.

ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-616-0.

ŠVEC, V. *Pedagogické znalosti učitele: Teorie a praxe*. Praha: ASPI, 2005. ISBN 80-7357-072-6.

Tvořivá škola: sborník z celostátního semináře k problematice tvořivé školy, který se konal dne 16.9. 1998 na Pedagogické fakultě MU v Brně. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-63-X.

Velký naučný slovník m/ž. Praha: Diderot, 1999. ISBN 80-902723-1-2.

VYMĚTAL, J. *Psychoterapie: Pomoc psychologickými prostředky*. Praha: Horizont, 1989. ISBN 80-7012-004-5.

ZINKER, J. *Tvořící proces v Gestalt terapii*. Brno: Era, 2004. ISBN 80-86517-93-4.

Časopisy:

GIBODA, M., PEROUT, E. Arteterapie jako aplikované umění. *Arteterapie*, 2009, č. 17. ISSN 1214-4460.

LHOTOVÁ, M. Filosofické aspekty arteterapeutických postupů: Artefakt v arteterapii a umění. *Arteterapie*, 2005, č. 8. ISSN 1214-4460.

LHOTOVÁ, M. Proměny výtvarné tvorby jako příznak osobnostního vývoje v arteterapii. *Arteterapie*, 2008, č. 16. ISSN 1214-4460.

MRÁZEK, O. Škola zabíjí kreativitu. *Literární noviny*, 2010, č. 3. ISSN 1210-0021.

SLAVÍK, J. Umění jako služba výchově, prevenci a expresivní terapii. *Arteterapie*, 2009, č. 19. ISSN 1214-4460.

SLAVÍK, J. Výtvarný výraz - nástroj arteterapie. *Arteterapie*, 2006, č. 12. ISSN 1214-4460.

SYŘIŠŤOVÁ, E. Skrytá krása neprofesionálního umění. *Tvar*, 1995, č. 10. ISSN 0862-657X.

ŽLEBKOVÁ, E. Bláznovství v obrazech umění II. *Arteterapie*, 2008, č. 16. ISSN 1214-4460.

Elektronické dokumenty:

ALTMAN, J. *Margaret Naumburg*. Brookline: Jewish Women - A Comprehensive Historical Encyclopedia, 2009 [cit. 16. 11. 2009]. Dostupné na WWW: <<http://jwa.org/encyclopedia/article/naumburg-margaret>>.

BAROCHOVÁ, N. *Hlubinná psychologie a estetika* [online]. Brno, 2008, Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Filosofická fakulta. Katedra estetiky. Vedoucí práce R. Niederle. Dostupné na WWW: <http://is.muni.cz/th/179010/ff_b/>.

Creative Education Foundation [online]. Amherst: CEF, 2009 [cit. 9. 11. 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.creativeeducationfoundation.org/?page_id=289>.

Creativity [online]. Wikipedia, 2009 [cit. 13. 11. 2009]. Dostupné na WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Creativity>>.

Clayton Alderfer [online]. Wikipedia, 2009 [cit. 9. 11. 2009]. Dostupné na WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Clayton_Alderfer>.

Česká arteterapeutická asociace [online]. Praha: ČAA, 2005 [cit. 15. 1. 2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.arteterapie.cz/>>.

Dr. E. Landau [online]. Tel-Aviv, 2009 [cit. 1. 12. 2009]. Dostupné na: <<http://www.erika-landau.net/seminar-en.htm> >.

HAVIGEROVÁ, J. *Motivace*. Hradec Králové: UHK, 2007 [cit. 22. 12. 2009]. Dostupné na: <http://lide.uhk.cz/pdf/ucitel/petrija2/documents/EQUAL/2007_3_Motivace.ppt>.

HONZÍKOVÁ, J. *Vliv expresivních výchov na rozvoj neverbální tvořivosti*. In *Sociální souvislosti výchovy a vzdělávání: 11. konference ČAPV: Sborník referátů*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2003. Dostupné na WWW: <http://www.ped.muni.cz/CAPV11/4sekce/4_CAPV_Honzikova.pdf>.

HROUZEK, P. *Arteterapie ve speciální pedagogice: Účinné faktory vývojové arteterapie – integrativní přístup* [online]. Brno, 2006, Disertační práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra speciální pedagogiky. Vedoucí práce P. Mühlpachr. Dostupné na WWW: <http://is.muni.cz/th/10957/pedf_d/>.

Indiana University-Human Intelligence: William Duff [online]. Indiana: Indiana University, 2007 [cit. 3. 12. 2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.indiana.edu/~intell/duff.shtml>>.

- International Expressive Arts Therapy Association* [online]. San Francisco: IEATA, 2008 [cit. 7. 12. 2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.ieata.org/about.html>>.
- JÍRŮ, L. *K problematice vztahu kreativity a inteligence* [online]. Brno, 2007, Diplomová práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra psychologie. Vedoucí práce R. Kohoutek. Dostupné na WWW: <http://is.muni.cz/th/79674/pdf_m/>.
- KYZOUR, M. *Rožnovská interpretační arteterapie* [online]. České Budějovice, 2009 [cit. 3. 12. 2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.arteterapie.wz.cz/arteterapie.html>>.
- Margaret Naumburg and Florence Cane* [online]. St. Louis: Webster University, 2006 [cit. 4. 12. 2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.webster.edu/~woolfm/naumburgcane.html>>.
- MKN – 10: Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize. – 2. aktualizované vydání, sv. 1. – Tabešní seznam.* [online]. 2009 Dostupné na WWW: <<http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>>.
- MORKES, F. *Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu* [online]. Praha: Učitel'ské noviny, 2010 [cit. 1. 2. 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=33&rok=04&odkaz=nejvetsi.ht>.
- PLHÁKOVÁ, A. *Průkopníci výzkumu inteligence* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého, 1998. [cit. 8. 1. 2010]. Dostupné na WWW: <<http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/psychol8/psychol8-1.pdf>>.
- Psychologie 1-14* [online]. Ústí nad Labem: UJEP, 2008 [cit. 3. 1. 2010]. Dostupné na WWW: <http://pf.ujep.cz/user_files/psychologie-1-14.pdf>.
- Psychiatrická klinika LFHK a FNKH* [online]. Hradec Králové: LFHK, 2006 [cit. 15. 12. 2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.lfhk.cuni.cz/psych/media%5Cprajzluk%5Carteterapie.doc>>.
- SLAVÍK, J. *Artefiletika* [online]. Praha: Artefiletika, 2006, [cit. 20.2.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.artefiletika.cz>>.
- SLAVÍK, J., *Artefiletika: Reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí výchovy uměním* [online]. Praha: Artefiletika, 2006, [cit. 21.2.2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=9>>.
- SLAVÍK, J., *Mladé pojetí výtvarné výchovy v České republice: Artefiletika*

[online]. Praha: Artefiletika, 2006, [cit. 12. 2. 2010]. Dostupné na WWW:
<<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=6>>.

SLAVÍK, J. *Z historie I.* [online]. Praha: Artefiletika, 2006, [cit. 2. 1. 2010].
Dostupné na WWW:
<<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/article.php?id=27>>.

SLAVÍK, J., *Z historie 2* [online]. Praha: Artefiletika, 2006, [cit. 5. 1. 2010].
Dostupné na WWW:
<http://www.artefiletika.cz/modules/articles/index.php?cat_id=1&start=10>.

Torrance Center for Creativity & Talent Development [online]. Athens: Torrance
Center, 2009 [cit. 13. 12. 2009]. Dostupné na WWW:
<<http://www.coe.uga.edu/torrance/index.html>>.

VECTOR STUDY [online]. Istanbul: Turkey, 2009 [cit. 5. 11. 2009]. Dostupné na
WWW: <http://www.vectorstudy.com/management_theories/ERG_theory.htm>.

Nepublikované texty:

SLAVÍK, J. *Oborový kontext a přístupy v arteterapii.* Plzeň, 2009, Západočeská
univerzita, Katedra výtvarné kultury.

Seznam příloh:

Příloha I. „Přístupy v arteterapii podle J. Rubinové“

Příloha II. „Poruchy duševní a poruchy chování – MKN 10“

Příloha III. „Umění jako tvorba, předmět, služba“

Příloha IV. „Hierarchie potřeb A. Maslowa“

Příloha V. „Alderferova ERG teorie“

Příloha VI. „Antikreativní a prokreativní podmínky“

Příloha VII. „Zásady tvůrčí činnosti“

Příloha I.

Přístupy v arteterapii podle J. Rubinové:

I. PSYCHODYNAMICKÉ PŘÍSTUPY

- PSYCHOANALÝZA (FREUDIÁNSKÁ)
 - Odhalení, vhled a arteterapie
 - Sublimace a arteterapie
 - Symbolismus a arteterapie
 - Objektivní vztahy a arteterapie
 - Selfpsychologie a arteterapie

- ANALYTICKÁ TERAPIE (JUNGIÁNSKÁ)
 - Jungiánská analytická arteterapie
 - Léčba skrze výtvarnou tvorbu

II. HUMANISTICKÉ PŘÍSTUPY

- Fenomenologická arteterapie
- Gestalt arteterapie
- Humanistická arteterapie
- Expresivní arteterapie zaměřená na člověka
- Výtvarná tvorba jako duchovní cesta: Otevřený ateliér

III. PSYCHOEDUKAČNÍ PŘÍSTUPY

- Behaviorální arteterapie
- Kognitivně-behaviorální arteterapie
- Vývojová arteterapie
- Posouzení kognitivních dovedností prostřednictvím výtvarné tvorby

IV. SYSTEMATICKÉ PŘÍSTUPY

- Rodinná a skupinová arteterapie

V. INTEGRATIVNÍ PŘÍSTUPY

- Variace na freudiánské téma: Autorky tří arteterapeutických teorií
- Eklektický přístup v arteterapii
- Pandořin dar: Využití imaginace a všech druhů umění v terapii
- Učení formou obrázků: Arteterapie v rámci tvořivé výuky. ²¹⁴

²¹⁴ RUBIN, J. A., et al. *Přístupy v arteterapii: teorie & technika*, s. 7-9.

Příloha II.

PORUCHY DUŠEVNÍ A PORUCHY CHOVÁNÍ (F00–F99) :

F00–F09 Organické duševní poruchy včetně symptomatických

F10–F19 Poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek

F20–F29 Schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy

F30–F39 Afektivní poruchy (poruchy nálady)

F40–F48 Neurotické, stresové a somatoformní poruchy

F50–F59 Syndromy poruch chování, spojené s fyziologickými poruchami a somatickými faktory

F60–F69 Poruchy osobnosti a chování u dospělých

F70–F79 Mentální retardace

F80–F89 Poruchy psychického vývoje

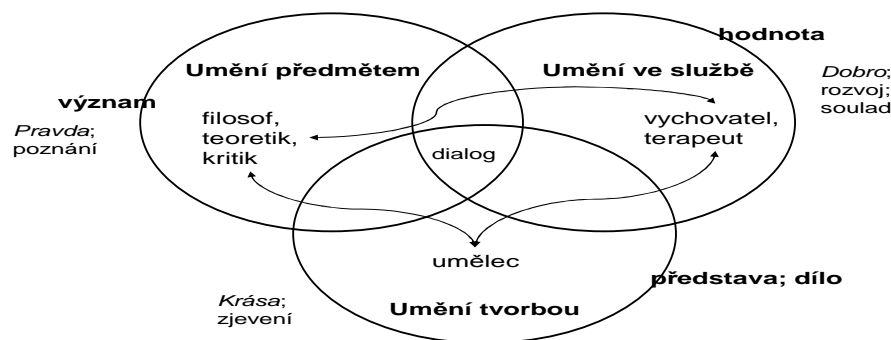
F90–F98 Poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a v dospívání

F99 Neurčená duševní porucha ²¹⁵

²¹⁵ Srov. *MKN – 10: Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize*, Tabeleární seznam, s. 185. Dostupné na: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>.

Příloha III.

Umění jako *tvorba, předmět, služba* a příznačné prvky spojené s těmito oblastmi.

„...pro pochopení specifického charakteru umění ve výchově a na jejím průniku se sociální nebo duševní terapií je důležité odlišit výše uvedené tři oblasti společenského zakotvení uměleckých aktivit: **umění jako tvorba, předmět, služba**. V reálných lidských situacích se všechny tři okruhy mnohdy do té či oné míry prolínají a setkávají, vzájemně podporují, či se vzájemně kriticky poměřují v *dialogu*.. (viz. uvedený obrázek)

Jejich myšlenkové rozlišování však může napomáhat k lepšímu pochopení nebo využití jak jejich vzájemných průniků, tak jejich svébytnosti.“²¹⁶

²¹⁶ SLAVÍK, J. Umění jako služba výchově, prevenci a expresivní terapii. *Arteterapie*, 2009, č. 19, s. 8.

Příloha IV.

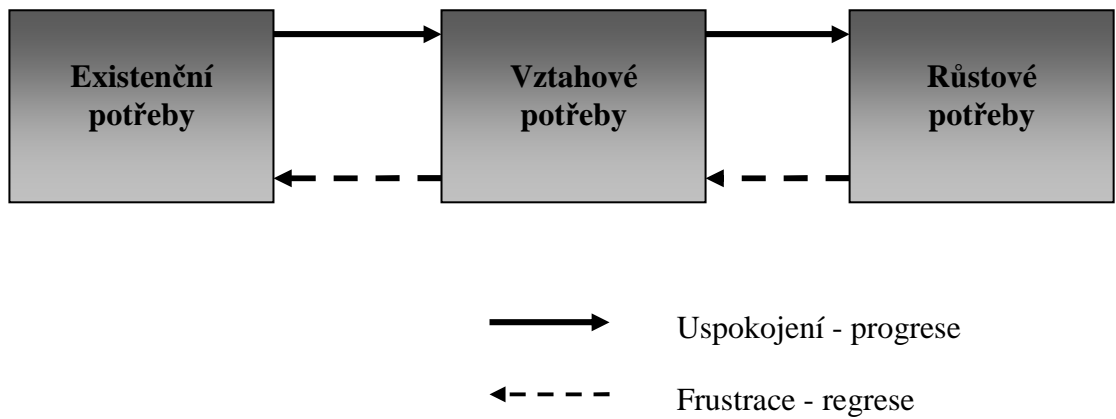
Hierarchie lidských potřeb podle Maslowa (1970):

- **Fyziologické (homeostatické) potřeby** – jsou základní potřeby související s narušením homeostázy (potřeba kyslíku, výživy, atd.), jsou přítomné v každém člověku od narození a jsou-li tyto potřeby frustrovány, působí na všechny funkce osobnosti.
- **Potřeba bezpečí** – vystupuje v situacích ztráty jistoty, ekonomického či existenčního selhání (jistota, stabilita, spolehlivost, osvobození od strachu, úzkosti, chaosu či zmatku).
- **Potřeba sounáležitosti a lásky** – projevuje se jako potřeba náležet ke skupině, být milován, někam patřit. Podle Maslowa cítí lidé žijící ve vysoce mobilní společnosti velkou potřebu začlenění do skupin.
- **Potřeba úcty a uznání** – je potřebou být obdivován, mít kompetenci a respekt, dosahovat úspěšného výkonu a vysoké prestiže. Tato potřeba souvisí s vlastní zdatností a vědomím zvládnání životních nároků (sebeúcta) a s pověstí, prestiží a uznáním (úcta druhých).
- **Metapotřeby (potřeba sebeaktualizace či seberealizace)** – projevují se ve snaze vyjádřit vlastní individualitu, své schopnosti, realizovat záměry. V tomto bodě postupuje jedinec výše na B-úroveň a touží stát se vším, čím se stát může.
- **Vrcholné zážitky, B-poznání** – je zaměřeno na existenci v jejím univerzálním významu a vede k „vrcholným zážitkům“. Takové zážitky souvisejí s okamžiky silného prožitku krásy, dobroty nebo lásky. Jako nejvyšší potřeby, B-hodnoty, označuje Maslow například jednotu, odevzdanost, spontaneitu, vnitřní bohatost, prostotu, krásu, jedinečnost, nenucenost, hravost, poctivost, a soběstačnost, jejichž naplnění přesahuje slast z redukce tenze na úrovni potřeb vývoje.²¹⁷

²¹⁷ MASLOW, A. H. *Ku psychologii bytia*, s. 37,

Příloha V.

Alderferova ERG teorie:

218

²¹⁸ Srov. Dostupné na: http://www.vectorstudy.com/management_theories/ERG_theory.htm.

Příloha VI.

Hlavsův podrobný seznam antikreativních a prokreativních podmínek:

- **Antikreativní faktory (bariéry tvořivosti):**
 - nedostatek autonomie, postojová uzavřenost,
 - přílišné zdůrazňování verbálně orientovaných logicko-analytických kognitivních způsobů výchovy,
 - nacvičování myšlení v hlavním směru – vertikálita,
 - nacvičování koncentrované pozornosti,
 - potlačená spontaneita, potlačené intuice,
 - destruktivní kritika, závist, nevraživost v sociálním prostředí,
 - nesprávná informace nebo jejich nedostatek,
 - malá frustrační tolerance,
 - sklon učitelů udílet vyšší odměny za kázeň, zdvořilost, intelektuální konformitu,
 - přílišný důraz (např. ze strany rodičů) na sociální pravidla a normy,
 - nedostatek zájmů, přeceňování tradice,
 - časové limity, časová tíseň,
 - neúměrný důraz okolí na praktičnost a užitečnost,
 - lenost, nervozita, úzkost, stres, tréma, strach z omylu a chaosu.

- **Prokreativní faktory:**
 - spontaneita, invence, inspirace, využití intuice,
 - prožívání světa osobitým, novým, jakoby dětským způsobem,
 - receptivita, přístupnost podnětům, senzitivita, citlivost na problémy, „otevřená mysl“,
 - potřeba seberealizace využitím vlastního potenciálu a svých schopností (sebeaktualizace),
 - vysoká frustrační tolerance, velká vitalita, odvaha překračovat hranice konvencí,

- dostupnost nevědomého podvědomého materiálu,
- schopnost nechat nápady, myšlenky, pocity, dispozice volně vyvěrat podvědomí,
- radost z činnosti při zavádění něčeho nového,
- zmírnění obranných mechanismů, inhibic, nízká defenzivita,
- snaha zavést systém tam, kde nebyl, uspořádat věci,
- jakoby dětská, hravá schopnost fantazírovat, flexibilita, pružnost představ,
- schopnost laterálního myšlení – tzn. myšlení ve vedlejším směru, schopnost nekonvenčně, původně, originálně, spojovat zdánlivě nesouvisející věci,
- orientace na pocity vnitřní svobody a jistoty,
- dominance s vysokou energií, vytváření sebeobranu jako odpovědné osoby, rozhodnost, pozitivní vztah k sobě, sebeúcta, sebedůvěra, sebevědomí, ctižádost,
- porozumění sobě samému, víra v úspěch,
- nezávislé myšlení, postoje, úsudky a jednání, schopnost osobitě interpretovat ,
- redefinovat problém,
- velká důvěra ve spolehlivost svého vlastního vnímání, myšlení a svých vlastních psychických procesů vůbec, někdy až určitá arogance, schopnost a dovednost hájit své názory a přít se o ně,
- menší vazba na sociální a kulturní podmíněnost, malá konformita,
- společenská duchapřítomnost,
- mírný tělesný pohyb při myšlení, např. chůze. ²¹⁹

²¹⁹ KOHOUTEK, R., et al. *Základy pedagogické psychologie*, s. 132-133.

Příloha VII.

Zásady tvůrčí činnosti podle J. Pokorného:

1. Na začátku každého činu je nápad, myšlenka.
2. Podvědomí má tendenci realizovat každou myšlenku.
3. K uskutečňování myšlenky je třeba koncentrace. Koncentrace je „zahušťováním“ životní energie.
4. City řídí posilují koncentraci.
5. Přesně zaměřeným rozhodováním lze upoutat pozornost na každý objekt.
6. Všímavost člověka posiluje.
7. Pozitivní myšlení člověka posiluje.
8. Neustálé opakování myšlenky se stane, vírou, potom přesvědčením.
9. Víra vede k činu. Koncentrace vede k úspěchu. Opakování vede k mistrovství.
10. K dosažení cíle je třeba touha, víra a očekávání úspěchu.²²⁰

²²⁰ POKORNÝ, J. *Manuál tvořivé komunikace*, s. 146.

ABSTRAKT

ŘEHÁKOVÁ, P. *Využití arteterapie a artefiletiky ve volnočasových aktivitách: Proces tvorby jako jedna z oblastí využití.* České Budějovice 2010. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra psychologie. Vedoucí práce M. Lhotová.

Klíčová slova: arteterapie, artefiletika, tvořivost, proces tvorby, volnočasové aktivity

Předkládaná práce se věnuje vymezení pojmů arteterapie a artefiletiky, jejich historii a také popisuje přístupy těchto oborů jednotlivými schémata. Stěžejní oblastí práce je tvořivost a proces tvorby, které jsou pojímány za shodnou oblast arteterapie a artefiletiky.

Práce uvádí základní důvody k využívání arteterapie a artefiletiky ve volnočasových aktivitách díky vymezení pozitivních účinků tvořivosti a procesu tvorby.

Cílem práce je zmapovat významnost procesu tvorby, který je „jádem“ arteterapie a artefiletiky, a díky tomu upozornit na legitimnost využívání těchto oborů v rámci volnočasových aktivit výtvarného charakteru.

ABSTRACT

The Use of Art Therapy and Artphiletics in leisure time activities: The process of creation as one of the areas of utilization.

Key words: arttherapy, artphiletic, creativity, process of creation, leisure time activities

The presented diploma thesis focuses on the definition of the terms of Art Therapy and Artphiletics. The history of these subjects describes the different approaches within these fields via several charts. The fundamental area of the thesis is the creativity and the process of creation, which are considered to be a concurrent realm of Art Therapy and Artphiletics.

The thesis presents the primary reasons for the use of Art Therapy and Artphiletics in leisure time activities by specifying the positive effects of the creativity and the process of creation.

The aim of the thesis is to map the importance of the process of creation, which is the “core” of Art Therapy and Artphiletics and due to it, draws the attention to the legitimacy of the use of these subjects within the realm of art-related leisure time activities.